

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Jonna Johansson

Inifrån rättssalen

En undersökning om den skriftliga liverapporteringens
inverkan på rättssäkerheten i brottmål

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Linnea Wegerstad

Termin för examen: Period 1 VT2021

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Introduktion till ämnet	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Metod och material	7
1.4 Forskningsläge	11
1.5 Perspektiv	12
1.6 Avgränsningar	13
1.7 Begrepp och definitioner	14
1.7.1 Skriftlig liverapportering	14
1.7.2 Rättssäkerhet	15
1.8 Disposition	18
2 FÖRHANDLINGSOFFENTLIGHET	20
2.1 Förhandlingsoffentlighet som huvudregel	20
2.1.1 Motiv och utformning	20
2.1.2 Regelverk	22
2.2 Undantag till förhandlingsoffentlighet	24
2.2.1 Stängda dörrar	24
2.2.2 Fotograferingsförbud	25
2.2.3 Ljudupptagningsförbud	27
2.2.4 Förbud mot elektronisk utrustning	30
2.3 Delanalys: Skriftlig liverapportering i förhållande till förhandlingsoffentlighet	32
3 VITTNESMÅL	34
3.1 Vittnets närvaro under huvudförhandling	34
3.2 Vittnets betydelse i brottmål	35

3.2.1	Tillförlitlighet	36
3.2.2	Trovärdighet	37
3.2.3	Helhetsbedömning	37
3.3	Vittne och direktrapportering	39
4	RÄTTSSÄKERHET OCH DIREKTRAPPORTERING	42
4.1	Omedelbarhetsprincipen	42
4.2	Rättssäkerhet	44
4.2.1	Ökad rättssäkerhet	44
4.2.2	Minskad rättssäkerhet	47
4.3	Granskningar av Justitieombudsmannen	49
4.3.1	JO 1992/93 s. 26	50
4.3.2	JO 2007/08 s. 33	52
4.4	En skandinavisk utblick	53
4.4.1	Inledande ord	53
4.4.2	Referatförbud	54
5	DISKUSSION	56
5.1	Förhandlingsoffentlighetens grundläggande intressen	56
5.1.1	Allmänhetens intresse av insyn	56
5.1.2	Integritetsintresset	57
5.1.3	Utredningsintresset	58
5.1.4	Konklusion	61
5.2	Vittnes närvaro vid huvudförhandling	62
5.2.1	Motiven till 36 kap. 9 § RB	62
5.2.2	Konklusion	63
5.3	Uppfylls kravet på rättssäkerhet?	64
5.3.1	Problematiseringen av direktrapportering	64
5.3.2	Direktrapportering som rättssäkerhetsproblem	65
5.3.3	Direktrapportering som påverkanskälla	66
5.3.4	Konklusion	67
5.3.4.1	Rättssäkerheten i 36 kap. 9 § RB	67
5.3.4.2	Skriftlig liverapportering	68
5.3.4.3	Övergripande rättssäkerhet	69
5.4	Kan rättssäkerheten öka?	70
5.4.1	Referatförbud	70
5.4.2	Undvika nyhetsrapportering	71
5.4.3	Andra rapporteringsformer	72
5.4.4	Konklusion och vidare undersökningar	73
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	75
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	79

Summary

Swedish law prescribes that witnesses are unallowed to attend the trial before their hearing. The court are obligated to control that the witness is not present in the court room, but there is no obligation for the witness to avoid taking part of the case in other ways – for example by following the news reporting.

The essay examines whether the requirement of legal certainty is to be seen as fulfilled when the proceeding constantly is reproduced through written live reporting in the media. To achieve an appropriate result the essay also concerns the rules about public court proceedings, the importance of witnesses in criminal cases and how the live reporting is regarded in the literature of jurisprudence. A smaller Scandinavian comparison is also included to examine how live reporting is dealt with in other legal systems.

The essay has managed to establish that live reporting is problematic due to the legal certainty. The live reporting enables information from the trial to reach further than the walls of the court room while the trial is ongoing. Witnesses who are yet to come therefor have the opportunity to take part of the case without being present in the court room.

To achieve an increased legal certainty the essay proposes that witnesses are requested not to take part of the news reporting in the case before their testimony. The essay even proposes that other forms of news reporting than live reporting should be used instead to avoid the problematic relationship between live reporting and the rule about witnesses attending in the court room. For further studies the essay proposes that witness's tendency to follow recommendations to not take part of information in the case is investigated. Studies about how representatives from media consider the written live reporting as a form of reporting would also be desirable to see.

Sammanfattning

Den svenska rätten föreskriver att vittne inte får närvara vid huvudförhandlingen innan de avlägger sitt vittnesmål. Det ankommer på rätten att kontrollera att vittnet inte finns i förhandlingssalen, men det finns ingen skyldighet för vittnet att undvika att ta del av målet på andra sätt – exempelvis genom att följa nyhetsrapporteringen i media.

I uppsatsen undersöker jag huruvida kravet på rättssäkerhet i förhållande till vittnes närvaro vid huvudförhandling kan anses uppfyllt när förhandlingen löpande återges genom skriftlig liverapportering i media. För att nå ett ändamålsenligt resultat utreds även hur utformningen av förhandlingsoffentligheten ser ut, vittnets betydelse i brottmålsprocessen och hur den straffrättsliga doktrinen betraktar direktrapportering. I uppsatsen görs även en skandinavisk utblick för att undersöka hur andra rättsordningar har hanterat direktrapportering inom brottmålsprocessen och rättsväsendet.

Som resultat av undersökningen har jag konstaterat att det föreligger ett rättssäkerhetsproblem mellan rättegångsbalkens regler om vittnes närvaro vid huvudförhandling och användandet av medial direktrapportering. Genom direktrapportering når information från målet utanför förhandlingssalens dörrar medan målet fortgår och kommande vittne kan därmed ta del av informationen innan de vittnar utan att befinna sig i salen.

För att uppnå en ökad rättssäkerhet föreslås att vittnen uppmanas att inte ta del av nyhetsrapportering i målet innan de vittnar eller att andra rapporteringsformer används istället för att undvika rättssäkerhetsproblemet gentemot vittnesregeln. För framtida forskning föreslås ytterligare studier på området för att undersöka hur vittnen skulle förhålla sig till en uppmaning att inte ta del av nyhetsrapporteringen, men även hur representanter från media ser på skriftlig liverapportering som rapporteringsform.

Förord

Efter 4,5 års tid har dagen som vid de första inledande dagarna vid juristprogrammet kändes som långt bort i fjärran till slut kommit. Och vad tiden har gått fort! När jag vid de första dagarna på Juridicum kände att examensdagen var långt borta kunde jag inte ens föreställa mig hur fort tiden faktiskt skulle gå. Det var ju inte så länge sedan vi satt förväntansfulla och spända inne i Pufendorfsalen för första gången?

Att skriva examensarbetet har minst sagt varit en berg-och-dalbana av känslor. Tack till Isabella som peppat och stöttat genom hela processen och fått mig att tro på mig själv. Tack till Katarina för stöd och hjälp inte bara under den här skrivprocessen, utan genom hela programmet. Tack till min handledare Linnea för betydelsefull vägledning genom värdefulla synpunkter och diskussioner kring uppsatsens innehåll.

Lund i maj 2021

Jonna Johansson

Förkortningar

JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
NJA II	Nytt juridiskt arkiv II
OSL	Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsform (1974:152)
RH	Rättsfall från hovrätterna
RTL	Radio- och TV-lag (2010:696)
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
TF	Tryckfrihetsförordning (1949:105)
YGL	Yttrandefrihetsgrundlag (1991:1469)

1 Inledning

1.1 Introduktion till ämnet

Det massmediala och allmänna intresset för brott och brottslighet har under lång tid intensifierats och verkar ständigt öka. I såväl tidningar som på TV, radio och på nätet rapporteras det i hög utsträckning om brottsligheten i Sverige. Vissa fall får därigenom stort genomslag och mycket uppmärksamhet i media. Den mediala uppmärksamheten som brottslighet medför har lett till att en del forskare till och med menar på att det inte längre går att tala om brottslighet utan att tala om dess relation till media och vice versa.¹

Under försommaren 2020 inleddes tingsrättsförhandlingarna i ett mycket uppmärksammat brottmål i Uddevalla tingsrätt.² Huvudförhandlingen pågick i nio dagar och mediabevakningen var stor.³ Flera nyhetskanaler valde att skriftligen liverapporera det som sades i rättssalen. Liverapporeringen bestod i löpande publicering av korta inlägg i chatliknande forum på nätet i direkt anslutning till vad som yttrades i rättssalen. Mot bakgrund av detta kunde allmänheten enkelt följa det som sades i rättssalen i realtid via mediekanalernas hemsidor.⁴

Under pågående förhandling lämnade försvarsadvokaten i målet in ett urklipp av P4 Västs skriftliga liverapporering som bevisuppgift i målet.⁵ Enligt nyhetsrapporteringen kritiserade försvarsadvokaten den direktrapportering som löpande skedde under huvudförhandlingen med hänvisning till att den

¹ Jfr Pollack (2001) s. 9; Kidd-Hewitt & Osborne (1995) s. ix (preface).

² Uddevalla tingsrätt, dom 2020-07-27 i mål nr B 3280–19.

³ Uddevalla tingsrätt, dom 2020-07-27 i mål nr B 3280–19, aktbilaga 188.

⁴ Se exempelvis P4 Väst, 'Likhundar och nya bevis – hör våra reportrar om rättegången',

<<https://www.sverigesradio.se/artikel/7482003>> (hämtat: 2021-02-01);

Aftonbladet, 'Liverapporering från Wilmarättegångens sista dag',

<<https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/RRkgVa/liverapporering-fran-wilmarattegangens-sista-dag>>, (hämtat: 2021-02-01); Bohusläningen, 'Rättegång i fallet Wilma Andersson',

<<https://www.bohuslaningen.se/nyheter/uddevalla/rattegang-i-fallet-wilma-andersson-1.28411765>>, (hämtat: 2021-02-01).

⁵ Se Uddevalla tingsrätt, dom 2020-07-27 i mål nr B 3280–19, aktbilaga 233.

bidragit till att vittnen kunnat ta del av vad som sagts i målet innan de avlagt sitt vittnesmål. Försvarsadvokaten menade på att direktrapporteringen bidragit till att en viktig princip i målet därmed åsidosatts.⁶

Försvarsadvokatens uppmärksammande av direktrapportering i förhållande till principen om vittnes närvaro vid huvudförhandling innan avlagt vittnesmål väckte mitt intresse för frågan om hur den skriftliga liverapporteringen förhåller sig till förhandlingsoffentlighet och rättssäkerhet.

1.2 Syfte och frågeställningar

Enligt huvudregeln i rättegångsbalken (RB) får ett vittne inte närvara vid förhandlingen innan det avlagt sitt vittnesmål.⁷ Det ankommer på rätten att kontrollera och försäkra sig om att vittnet inte befinner sig i förhandlingssalen innan sitt vittnesmål, men det finns ingen skyldighet för vittnet att underlåta eller undvika att ta del av förhandlingen eller uppgifter i målet på annat sätt – exempelvis genom att följa nyhetsrapporteringen.⁸ Syftet med uppsatsen är därmed att, mot bakgrund av regleringen om vittnes närvaro, undersöka och analysera hur skriftlig liverapportering från brottmålsförhandlingar förhåller sig till förhandlingsoffentlighet och rättssäkerhet.

Med anledning av den skriftliga liverapporteringens möjlighet att nå ut till allmänheten utanför förhandlingssalen, och däribland till kommande vittne i målet, inriktar sig uppsatsen till att undersöka om kravet på rättssäkerhet kan upprätthållas. För att uppnå syftet med uppsatsen kommer följande frågeställningar att besvaras:

⁶ P4 Väst, 'Advokaten: Media har påverkat vittnen', <<https://sverigesradio.se/artikel/7496273>>, inlägg daterade 16 juni 2020 kl. 13.11, 13.12, 13.14, 13.15 och 13.16 (hämtat: 2021-02-01).

⁷ 36 kap. 9 § RB.

⁸ Jfr Fitger m.fl., *Rättegångsbalken m.m.* 36 kap. 9 § RB, 2020-10-01, Version 89, Norstedts Juridik, tillgängligt via JUNO (hämtat: 2021-02-24).

- Vilka motstående intressen ger upphov till förhandlingsoffentlighetens utformning och begränsningar?
- Vilka rättsliga motiv utgör grunden för bestämmelsen om vittnes närvaro vid huvudförhandlingen enligt 36 kap. 9 § RB?
- Är kravet på rättssäkerhet som det kommer till uttryck i 36 kap. 9 § RB uppfyllt när huvudförhandlingen återges genom skriftliga liverapporteringar?

Slutsatsen jag har dragit utifrån den tredje frågeställningen är att rättssäkerheten i förhållande till 36 kap. 9 § RB behöver förbättras. Med anledning av härav undersöker och besvarar jag även följande frågeställning:

- På vilket sätt och med vilka åtgärder kan rättssäkerheten förbättras och därmed öka i förhållande till 36 kap. 9 § RB?

1.3 Metod och material

I uppsatsen anläggs huvudsakligen en rättsdogmatisk metod för att fastställa gällande rätt där den juridiska argumentationen är central. Utgångspunkten för den rättsdogmatiska metoden är att undersöka och tillämpa de allmänt accepterade rättskällorna så som exempelvis lagar, förarbeten och praxis.⁹

Rättskällorna kan vidare delas in utefter en rättskällelära som utgör en hierarkisk ordning mellan rättskällorna och dess värde i den juridiska argumentationen. Aleksander Peczenik, tidigare professor i allmän rättslära, har uttryckt att den svenska rättskälleläran är mycket flexibel, men presenterar i boken *Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation* en ordning där rättskällorna delas upp i rättskällor som *ska, bör och får* åberopas i juridisk argumentation.¹⁰

⁹ Kleineman (2018) s. 21.

¹⁰ Peczenik (1995b) s. 213 ff.

Bland rättskällorna som Peczenik menar *ska* åberopas i juridisk argumentation återfinns lagstiftning, föreskrifter och fasta sedvanerättsliga regler. Dessa kännetecknas av sin bindande karaktär samt dess nödvändighet för den juridiska argumentationen.¹¹ Bland rättskällorna som *bör* åberopas återfinns förarbeten och prejudikat. De är inte av bindande karaktär så som rättskällorna som *ska* åberopas, men Peczenik menar att de besitter visst förklaringsvärde som kan vara ett viktigt bidrag i den juridiska argumentationen.¹² Bland rättskällorna som *får* åberopas återfinns bland annat doktrin, domar och domstolsbeslut som inte utgör prejudikat. Dessa rättskällor är inte heller av bindande karaktär, men enligt Peczenik kan de bidra med en bredd i den juridiska diskussionen.¹³

Uppsatsen utgår till stor del från den rättskällelära som presenterats av Peczenik, men med viss modifikation. I uppsatsen används flera källor från de olika nivåerna inom den presenterade rättskällehierarkin. För att utröna gällande rätt grundas uppsatsen i den aktuella lagstiftningen, men också i förarbetena i form av propositioner och offentliga utredningar för att förstå motiven till lagens utformning. Förarbetena tjänar därför en viktig roll i uppsatsen eftersom de möjliggör en uppföljning och analys av de intresseavvägningar som gjorts i utredningsarbetet och vad lagstiftaren velat skydda och förmedla med lagstiftningen. Även tidigare gällande rätt behandlas översiktligt för att få en grundläggande förståelse för bestämmelsernas ursprung. Uppsatsen syftar emellertid inte till att utgöra en historisk redogörelse för bestämmelserna, men tidigare gällande rätt och dess förarbeten är en viktig del för att förstå i vilken kontext bestämmelserna tillkommit i.

Förarbetena kompletteras med lagkommentarer och doktrin på det straffprocessuella området för att ge en ökad förståelse för hur lagstiftningen tolkats i den praktiska tillämpningen. Materialet används även för att spegla de olika uppfattningarna som råder inom doktrinen gällande

¹¹ Peczenik (1995a) s. 35 f.

¹² Peczenik (1995b) s. 214.

¹³ Peczenik (1995b) s. 215.

förhandlingsoffentlighet och medierapportering i förhållande till vittnes närvaro vid huvudförhandling. För att vidare undersöka hur liknande frågeställningar kring direktrapportering har problematiserats eller undersökts utifrån det rättssäkerhetsperspektiv uppsatsen anlägger har även domstolsbeslut och beslut från Justitieombudsmannen (JO) getts ett stort utrymme. De nämnda besluten rör direktsändning i radio i förhållande till vittne och är de enda besluten som finns på uppsatsens område. Besluten är inte bindande, men används för att visa hur liknande frågor som de uppsatsen behandlar tidigare uppmärksammats och varit föremål för granskning.

Liknande frågeställningar om förhandlingsoffentlighet, medierapportering och vittnesnärvaro har även diskuterats i doktrinen av olika författare i verk så som *Offentlighet och sekretess i rättegång – Principen om förhandlingsoffentlighet*¹⁴, *Offentlighet och rättssäkerhet*¹⁵ och *Rättegången om mordet på Olof Palme – en advokats analys*¹⁶, varvid användningen av doktrinen bidrar till en bredd i uppsatsen i form av olika infallsvinklar. Beträffande uppsatsens fokus på vittnesmålet och bevisvärderingen av vittnesutsagor har *Bevisvärdering i brottmål*¹⁷ använts i stor utsträckning, ett välkänt verk med hög auktoritet.

Enligt Peczenik tillhör ovan nämnda källor, såväl doktrin som domstolsbeslut och JO-beslut, rättskällor som *får* åberopas i juridisk argumentation.¹⁸ Jag menar dock att de i min undersökning präglas av en nödvändighet för att ge en bredd i undersökningen och för att visa på svåra avvägningsfrågor som gällande rätt kan innebära. Uppsatsen lägger därvid större vikt vid de rättskällor som Peczenik kategoriserar inom rättskällor som *får* åberopas än vad Peczenik föreskriver.

¹⁴ Edelstam (2001).

¹⁵ Cars (1991).

¹⁶ Borgström (1991).

¹⁷ Schelin (2007).

¹⁸ Peczenik (1995a) s. 35.

För att analysera och diskutera de i inledningen ställda frågorna och för att uppnå uppsatsens syfte tillämpas även rättsanalytisk metod. Den rättsdogmatiska metodens huvudsyfte är att fastställa gällande rätt medan den rättsanalytiska metoden är friare i sin analys.¹⁹ Claes Sandgren, professor i civilrätt, anför att den rättsdogmatiska metoden har en föreställning om att det finns ett rätt svar, eller ett svar som är bättre än alla andra. Sandgren menar att den rättsanalytiska metoden har ett bredare synsätt och att den istället har till uppgift att analysera och kritisera rätten.²⁰ I uppsatsen används den rättsdogmatiska metoden utifrån Peczeniks rättskällelära för att fastställa gällande rätt, medan den rättsanalytiska metoden tillämpas för att analysera den rättsdogmatiskt fastställda rätten i uppsatsens avslutande diskuterande del. Rätten analyseras utifrån det valda rättssäkerhetsperspektiv som uppsatsen anlägger, se avsnitt 1.5.

Uppsatsen innehåller även en mindre skandinavisk utblick där komparativ metod tillämpas. En komparation mellan olika länders rättssystem kan fylla flera funktioner – exempelvis kan den ge en fördjupad förståelse för det nationella rättssystemet och dess förutsättningar när det sätts i jämförelse med ett annat rättssystem.²¹ Syftet med den skandinaviska utblicken i uppsatsen är att belysa andra perspektiv än det nationella, men syftar inte till att göra en fullständig komparation mellan ländernas rättssystem.

I komparationen har Danmark och Norge valts ut dels på grund av den stora rättslikhet som finns mellan länderna, dels på grund av att det i använd svensk litteratur hänvisas till och görs jämförelser mellan de skandinaviska länderna.²² Komparationens huvudsakliga material består av aktuell lagstiftning för att klargöra gällande rätt i enlighet med den rättsdogmatiska metoden, men kompletteras även med litteratur från respektive land för att få inblick och förståelse för den praktiska tillämpningen av gällande rätt.²³

¹⁹ Se Sandgren (2018) s. 50 f.

²⁰ Sandgren s. 50 f.

²¹ Valguamera (2018) s. 143 f.

²² Se t.ex. Edelstam (2001) s. 71 ff.

²³ Valet av den danska litteraturen har gjorts på grund av att det hänvisas till det valda materialet för vidare fördjupning i lagkommentaren till de aktuella paragraferna som

1.4 Forskningsläge

För att klargöra forskningsläget gällande uppsatsens ämne och fokus på skriftlig liverapportering har flera sökningar i olika databaser gjorts. Efterforskningen har gjorts genom att vid separata sökningar använda sökorden ”live-rapportering”, ”liverapportering”, ”direktrapportering”, ”direktrapport*” och ”liverapport*” i databaserna LUBcat, Libris, SwePub, LUP studentpapers, Uppsök, Svensk juristtidning och Juridisk tidskrift. I min efterforskning utifrån ovan beskrivna sökningar har jag inte kunnat finna någon tidigare framlagd forskning på ämnet.²⁴

Utifrån ovan angivna sökmetod tycks den skriftliga liverapporteringen inte tidigare ha behandlats inom forskningen. Andra former av direktrapportering så som direktsändning i radio och TV har emellertid behandlats i doktrinen av flera författare. Genom att använda sökorden ”förhandlingsoffentlighet”, ”rättssäkerhet förhandlingsoffentlighet” och ”rättssäkerhet offentlighet” i databaserna LUBcat, Libris och LUBsearch har jag identifierat relevant doktrin som behandlar andra former av direktrapportering än skriftlig liverapportering. Utifrån det anträffade materialet har jag sedan till stor del arbetat utifrån det material som refereras till i sökträffarna. Mot bakgrund härav har huvudsakligen tre verk kunnat identifierats och läggas som grund för rådande forskningsläge om direktrapportering i förhållande till förhandlingsoffentlighet och rättssäkerhet.²⁵

En av de ledande författarna inom forskningsområdet för förhandlingsoffentlighet är Henrik Edelstam, professor i processrätt, med verket *Offentlighet och sekretess i rättegång – Principen om*

används på den danska rättsdatabasen Karnov. Urvalet av den norska litteraturen har huvudsakligen gjorts på grund av att det hänvisas till de valda artiklarna i anslutning till aktuella paragraferna på den norska rättsdatabasen Lovdata. Vidare används även en norsk bok som förekommer som jämförelsematerial i den svenska doktrinen.

²⁴ Vid sökningarna uppkom ett (1) för uppsatsen relevant examensarbete som behandlar liverapportering inom straffprocessen. Examensarbetet *Direkt från rättssalen – hur liverapportering kan undvikas i straffprocessen* är författat av Daniel Sidenbladh och avlagt vid Uppsala universitet 2016. Uppsatsen behandlar dock andra frågeställningar och har en annan inriktning och huvudfokus jämfört med den här uppsatsen.

²⁵ Se Edelstam (2001); Borgström (1991); Cars (1991).

förhandlingsoffentlighet. Edelstam behandlar djupgående frågor om förhandlingsoffentlighet, inskränkningar av förhandlingsoffentligheten och massmedias roll i rättsskipningen. Edelstam behandlar därutöver särskilt frågan om TV-sända rättegångar och för fram argument för att tillåta det, men diskuterar även problematiken kring det. Även Claes Borgström, advokat och författare, behandlar i boken *Rättegången om mordet på Olof Palme – en advokats analys* frågan om direktsändningar från huvudförhandlingar med utgångspunkt i målet om mordet på nämnda statsminister och refereras även till i doktrinen. Även Thorsten Cars, juris doktor, har i *Offentlighet och rättssäkerhet* behandlat intresseavvägningen mellan offentlighet och rättssäkerhet i förhållande till medias direktrapportering. Författarnas litteratur utgör en grund som uppsatsen tar avstamp i och bygger vidare på den tidigare framlagda forskningen som innehåller flera gemensamma utgångspunkter med uppsatsen.²⁶ Till skillnad från tidigare beskriven forskning fokuserar denna uppsats emellertid på hur den skriftliga liverapporteringen förhåller sig till förhandlingsoffentlighet och rättssäkerhet med fokus på vittnes närvaro under huvudförhandlingen.

1.5 Perspektiv

Uppsatsen behandlar såväl rättssäkerheten som förhandlingsoffentligheten. Avvägningen mellan de båda är en fråga som ständigt måste värderas och viktas i alla beslut som rör begränsningar av förhandlingsoffentligheten i syfte att uppnå välavvägda proportionerliga beslut. Vid massmedialt uppmärksammade mål måste även utredningsintresset, som ett led i rättssäkerheten, vägas mot massmedias möjlighet till rapportering. Med utredningsintresset förstås intresset av att åstadkomma en robust utredning med ett så högt bevisvärde som möjligt.²⁷

²⁶ För vidareutveckling av de gemensamma utgångspunkterna mellan skriftlig liverapportering och annan direktrapportering, se avsnitt 1.7.1.

²⁷ Jfr Edelstam (2001) s. 29 och 414.

Edelstam anför att uppfattningarna om den intressekonflikt och det avvägningsbehov som kan föreligga mellan förhandlingsoffentlighet och rättssäkerhet troligen skiljer sig åt markant beroende på vems perspektiv frågan betraktas från. Varje avsteg från den grundlagsstadgade förhandlingsoffentligheten kräver starka skäl. Edelstam menar dock att uppfattningarna om den faktiska grad av styrka som skälen anses behöva uppnå troligen skiljer sig åt på ett påtagligt sätt mellan exempelvis en journalist och en advokat. Edelstam påpekar därför att det vid undersökningar av frågeställningar i förhållande mellan förhandlingsoffentlighet och rättssäkerhet är viktigt att klargöra från vems perspektiv frågan betraktas.²⁸

Jag vill med anledning av ovan anfört klargöra att uppsatsen är skriven utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv med bakgrund i den juridiska disciplinen. Skriftlig liverapportering inom rättsväsendet skulle även kunna utredas från flera andra perspektiv – så som från ett yttrandefrihetsperspektiv eller från ett massmedialt perspektiv. Att jag anlägger ett rättssäkerhetsperspektiv innebär att samtliga frågeställningar ständigt betraktas genom hur väl utredningsintresset kan tillgodoses för att uppnå både formell och materiell rättssäkerhet.²⁹ I uppsatsen kommer jag därmed att undersöka huruvida förhandlingsoffentligheten och den massmediala direktrapporteringen främjar eller motverkar rättssäkerheten i en brottmålsförhandling utifrån uppsatsens syfte och frågeställningar. Att uppsatsen anlägger ett rättssäkerhetsperspektiv utesluter emellertid inte betraktandet och vikten av andra aspekter, men innebär att huvudsakligt fokus riktas mot rättssäkerhetsperspektivet.

1.6 Avgränsningar

Uppsatsens ämne föranleder vissa nödvändiga avgränsningar. I den juridiska doktrinen har det förts diskussioner om vid vilken tidpunkt en upprättad domstolshandling blir allmän handling. Frågan har exempelvis betydelse i

²⁸ Edelstam (2001) s. 29.

²⁹ Se vidare hur rättssäkerhetsbegreppet i uppsatsen definieras i avsnitt 1.7.2.

förhållande till kommande vittnesförhör när annan ljudupptagning än rättens egen förbjudits. Möjligheten att dela ljudupptagningen i media innan huvudförhandlingen avslutas blir beroende av om handlingen – det vill säga rättens inspelning – anses som allmän vid inspelningens avslutande eller först efter avslutad förhandling. Vittnens möjlighet att genom ljudupptagningen ta del av förhandlingen innan de avlägger vittnesmål blir således beroende av bedömningen i frågan. Resonemang och undersökningar om när en upprättad domstolshandling blir allmän faller dock utanför uppsatsens syfte och kommer inte att diskuteras vidare.³⁰

Uppsatsen avgränsar sig vidare till att huvudsakligen behandla nationell rätt. En mindre utblick över skandinavisk lagstiftning kommer dock att göras i avsnitt 4.4. Såväl dansk som norsk rätt tas upp som jämförelsematerial i för området relevant doktrin och det anses därför både relevant och motiverat att i uppsatsen inkludera annan skandinavisk lagstiftning för att se andra infallsvinklar på frågan än endast den nationella lagstiftningen och doktrinen.

1.7 Begrepp och definitioner

1.7.1 Skriftlig liverapportering

Uppsatsen kretsar kring den skriftliga liverapporteringen som sker i uppmärksammade brottmål där direktpublicerade inlägg publiceras i media i samband med huvudförhandlingen. Det finns dock ingen fastställd eller erkänd definition av just *skriftlig liverapportering*. Det finns däremot en definition av begreppet *direktsändning*. Enligt nationalencyklopedin definieras en direktsändning som en ”radio- eller TV-sändning som återger händelser samtidigt med att de inträffar”.³¹

³⁰ För vidare läsning om ämnet hänvisas till Edelstam (2001) s. 256 ff.

³¹ Nationalencyklopedin, 'Direktsändning', <<https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/direktsändning>> (hämtat: 2021-02-11).

Jag menar att skriftlig liverapportering delvis kan följa samma nämnda definition gällande direktsändningar. Det signifikanta med just skriftlig liverapportering är, liksom definitionen för direktsändning, att rapporteringen återger händelser samtidigt, eller i väldigt nära anslutning, till att de inträffar. Gemensamt för skriftlig liverapportering i förhållande till andra typer av direktrapportering, så som direktsänd radio, är att informationen från domstolsförhandlingen når utanför förhandlingssalen medan förhandlingen fortgår. Skillnaden för skriftlig liverapportering gentemot en direktsändning är att informationen återges av en reporter i korta skriftliga inlägg i chattliknande forum på internetbaserade nyhetssidor istället för genom en direkt utsändning.

Den direktrapportering som avses i uppsatsen definieras härmed som en skriftlig liverapportering i form av korta direktpublicerade inlägg på mediala nyhetssidor på internet som återger händelser i direkt anslutning till att de inträffar. I uppsatsen berörs, förutom den skriftliga liverapporteringen, även övriga former av direktrapportering så som direktsändningar i radio och TV. För de fall då avsikten är att inkludera samtliga former av direktrapportering, där den gemensamma faktorn är att innehållet i huvudförhandlingen når utanför förhandlingssalen samtidigt som förhandlingen fortgår, används samlingsordet direktrapportering. När en specifik typ av direktrapportering avses, så som skriftlig liverapportering eller direktsändning i radio och TV, används istället det specifika begreppet för det avsedda rapporteringsförfarandet.

1.7.2 Rättssäkerhet

Uppsatsen kretsar även kring rättssäkerhetsbegreppet och dess innebörd. Rättssäkerhet är emellertid ett mångfacetterat begrepp.³² Det är därför av hög vikt för uppsatsen att definiera och förklara det rättssäkerhetsbegrepp som uppsatsen anlägger.

³² Se JK:s rättssäkerhetsprojekt (2009) s. 56 f.

I Justitiekanslerns (JK) rättssäkerhetsprojekt ”Felaktigt dömda” från år 2006 anføres att rättssäkerhet som begrepp ofta används i flera olika rättsliga sammanhang, men att dess innebörd ofta tas förgiven och sällan definieras trots att begreppet är mångtydigt. I rapporten framhålls att rättssäkerhetsbegreppet även används i såväl lagstiftning som förarbete, men även där ofta utan att definieras och preciseras.³³

I en statlig utredning under 1980-talet kom dock rättssäkerhetsbegreppet att diskuteras. Rättssäkerhetsbegreppet delades in i två olika delar med olika definition och syfte – det traditionella respektive det moderna rättssäkerhetsbegreppet.³⁴

Det traditionella rättssäkerhetsbegreppet beskrivs som gärningsmannainriktat och utgår från två huvudsakliga beståndsdelar. För det första beskrivs det traditionella rättssäkerhetsbegreppet innebära ett krav på *förutsebarhet* – lagen ska vara tydligt utformad och avgränsad och den enskilde ska tydligt kunna förutse konsekvenserna av ett visst agerande.³⁵ För det andra beskrivs det traditionella rättssäkerhetsbegreppet innebära ett krav på *likhet*. Kravet innebär att alla är lika inför lagen, och att det är brottets grovhet och brottslingens handlande som avgör brottslighetens svårighetsgrad och vilka påföljder som aktualiseras – inte brottslingens personlighet.³⁶

I utredningen beskrivs det moderna rättssäkerhetsbegreppet, till skillnad från det traditionella, som ett mer offerinriktat rättssäkerhetsbegrepp. Rättssäkerheten beskrivs enligt det moderna rättssäkerhetsbegreppet i termer av att ingen ska behöva utsättas för brott. Ett rättssäkert samhälle beskrivs således som ett samhälle där staten effektivt skyddar medborgarna mot brott.³⁷

³³ JK:s rättssäkerhetsprojekt (2006) s. 20 ff.

³⁴ SOU 1984:15 s. 129 f.

³⁵ SOU 1984:15 s. 129.

³⁶ SOU 1984:15 s. 130.

³⁷ SOU 1984:15 s. 130.

Utredningens tvådelade rättssäkerhetsbegrepp fick inte genomslag i lagstiftningsärendet, men bidrog till den juridiska diskussionen gällande rättssäkerhetsbegreppet.³⁸ I JK:s rättssäkerhetsrapport framhålls att en sådan uppdelning som utredningen beskrivit hade gjorts förr, men där det som utredningen benämnde som modern rättssäkerhet snarare tidigare klätts i termer av rättsskydd eller rättstrygghet.³⁹ I det nämnda lagstiftningsärendet användes sedermera begreppen formell och materiell rättssäkerhet istället för det traditionella respektive moderna rättssäkerhetsbegreppet. Det formella rättssäkerhetsbegreppet sammansmälte med och motsvarar enligt rapporten det som beskrivits som det traditionella rättssäkerhetsbegreppet – lagen ska utformas på ett förutsebart sätt och alla ska vara lika inför lagen. Den materiella rättssäkerheten syftade däremot till att skapa rättvisa resultat även i det enskilda fallet.⁴⁰ I propositionen till lagstiftningsärendet framhöll departementschefen att den materiella rättssäkerheten även innebär att den som begår en brottslig gärning också lagförs och åläggs sanktioner för brottet.⁴¹

I uppsatsen utgår jag från det som ovan beskrivits som formell respektive materiell rättssäkerhet som har sin grund i uppdelningen av rättssäkerheten som det traditionella och det moderna rättssäkerhetsbegreppet. Med rättssäkerhet bör härvid förstås att ingen ska dömas för brott utan en tillräckligt robust utredning som uppnår brottmålets beviskrav – en rättssäkerhet för den tilltalade i form av förutsebarhet. Uppsatsens rättssäkerhetsbegrepp är emellertid större än så. Rättssäkerhetsbegreppet i uppsatsen bör även förstås som en rättssäkerhet i processen och för allmänheten. Det innebär att den som begår ett brott också lagförs och döms för det när en tillräckligt robust utredning som når upp till beviskravet presenteras – en materiell rättssäkerhet med målbilden att uppnå så materiellt korrekta och sanningssökande domar som möjligt. Rättssäkerhetsbegreppet kan således ses som en förlängning av ett utredningsintresse som har som

³⁸ JK:s rättssäkerhetsprojekt (2006) s. 24.

³⁹ JK:s rättssäkerhetsprojekt (2006) s. 24.

⁴⁰ JK:s rättssäkerhetsprojekt (2006) s. 24 f.

⁴¹ Prop. 1984/85:32 s. 37.

syfte att utreda målet så noga som möjligt för att komma så nära det verkliga händelseförloppet som möjligt. Rättssäkerhetsbegreppet som tillämpas i uppsatsen innebär dock att även utfallet i målet i domstolen omfattas – det vill säga vilket resultat utredningen lett till. Det bör emellertid påpekas att brottsutredningen inte sker under huvudförhandlingen. Brottsutredningen bedrivs innan rättegångsförfarandet, men presenteras och värderas vid huvudförhandlingen vilket sedermera resulterar i en fällande eller friande dom som blir det slutliga resultatet av det rättssäkerhetsbegrepp jag tillämpar i uppsatsen.⁴²

1.8 Disposition

Uppsatsen består av fem olika delar. Uppsatsens redogörande del inleds i kapitel två och behandlar förhandlingsoffentlighetens utformning och dess undantag inom svensk rätt. Kapitlet innehåller vissa tillbakablickande inslag på tidigare gällande rätt för att ge läsaren förståelse för reglernas ursprung och för att förklara de huvudsakliga utvecklingsdragen i lagstiftningen. Kapitlets huvudsakliga syfte är dock att redogöra för förhandlingsoffentlighetens nuvarande utformning. Kapitlets avslutande avsnitt består av en kortare delanalys för att befästa och klargöra den skriftliga liverapporteringens position i lagstiftningen i förhållande till förhandlingsoffentlighetens utformning och de begränsningar som presenterats tidigare under kapitlet.

Uppsatsens tredje kapitel innehåller en redogörelse för vittnets betydelse i brottmålsprocessen tillsammans med en redogörelse för bevisvärderingen av ett vittne och dess vittnesmål i termer av tillförlitlighet och trovärdighet. Kapitlet avslutas med ett avsnitt som knyter an vittnets betydelse i brottmålsprocessen till hur direktrapportering och dess möjliga påverkan på vittnet betraktas i den juridiska litteraturen.

⁴² Lindbom (2006) s. 322.

I uppsatsens fjärde kapitel behandlas frågan om rättssäkerhet i förhållande till vittne och deras närvaro vid huvudförhandlingen innan de avlagt sitt vittnesmål. Inledningsvis i kapitlet görs en redogörelse för omedelbarhetsprincipen som råder inom det svenska förhandlingsförfarandet. Redogörelsen görs dels för att visa på vikten av muntlighet och direkthet i ett domstolsförfarande, dels eftersom det är vid huvudförhandlingen den direktrapportering uppsatsen ämnar undersöka sker. Vidare i kapitlet följer även en sammanställning av de argument och diskussioner som framkommit i doktrinen avseende huruvida direktrapportering kan anses öka eller minska rättssäkerheten.

I det fjärde kapitlet behandlas även två beslut från JO som rör meddelade beslut om förbud mot ljudupptagning som meddelats för att upprätthålla syftet med att vittnet inte ska närvara vid förhandlingen innan sitt vittnesmål. I kapitlet görs slutligen även en mindre skandinavisk utblick mot den danska och norska rättsordningen som båda innehåller möjligheter för domstolen att besluta om så kallade referatförbud. Avsnittet syftar till att ge en överblick över den danska respektive norska rättsordningen för att ge perspektiv till den svenska rättsordningen.

Uppsatsens femte och avslutande kapitel består av en analytisk och kritisk diskussion i fyra delar utifrån de i uppsatsen ställda frågeställningarna. I kapitlet förs även diskussioner om vilka åtgärder som kan vidtas för att åstadkomma en förbättring i rättssäkerheten samt vilka framtida studier som skulle vara önskvärda att se.

2 Förhandlingsoffentlighet

2.1 Förhandlingsoffentlighet som huvudregel

2.1.1 Motiv och utformning

Principen om förhandlingsoffentlighet är en del av den grundlagsstadgade offentlighetsprincipen. Principen innebär att domstolsförhandlingar som utgångspunkt ska vara offentliga vilket stadgas i 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen (RF). Stadgandet återfinns även i 5 kap. 1 § första stycket RB.

Förhandlingsoffentligheten innebär att var och en som utgångspunkt har rätt att som åhörare närvara vid en domstolsförhandling.⁴³ Vidare innebär principen att var och en ska ha möjlighet att ta del av förhandlingen på annat sätt än genom direkt närvaro.⁴⁴ Det innebär att massmedia ges en central roll i förhandlingsoffentlighetens praktiska tillämpning då nyhetsrapporteringen från en förhandling kan bli allmänhetens reella möjlighet att utnyttja och ta del av förhandlingsoffentligheten.⁴⁵ Vid stora medieintressanta mål kan åhörarplatserna i rättssalen vara otillräckliga, och JO har i ett beslut framfört att ett förhållandevis stort antal åhörarplatser då bör reserveras och anförtros åt massmedia som i sin tur når ut till en bredare del av allmänheten.⁴⁶

Förhandlingsoffentligheten tros ha ett tidigt ursprung inom den svenska rättsskipningen och utgör en långvarig tradition och rättsprincip.⁴⁷ Trots att förhandlingsoffentligheten är starkt förankrad i den svenska rättstraditionen är den dock varken självklar eller undantagslös. Edelstam belyser att alla delar av förhandlingsoffentligheten ständigt genomsyras av intressekonflikter

⁴³ Thornefors, Christer: Rättegångsbalk (1942:740) 5 kap. 1 §, Lexino 2019-12-01, i JUNO (hämtat: 2021-02-04).

⁴⁴ Ekelöf m.fl. (2016) s. 176.

⁴⁵ Edelstam (2001) s. 242.

⁴⁶ JO 1992/93 s. 39 ff., beslut 1991-12-20, dnr 1486–1989, hädanefter refererad som JO 1992/93.

⁴⁷ Se Edelstam (2001) s. 25; Bohlin (2015) s. 15.

mellan allmänhetens intresse av insyn och den enskildes integritet. Vad gäller brottmålsförhandlingar framhåller han att det även är av särskild vikt att väga intresset av allmän insyn mot möjligheten att åstadkomma en robust utredning med högt bevisvärde. Intressena behöver inte nödvändigtvis vara motstående, men i vissa fall kan de motarbeta varandra då förhandlingsoffentlighetens insynsmöjlighet påverkar rättssäkerheten och utredningen i målet.⁴⁸

Angående rättens starka huvudregel om förhandlingsoffentlighet anför Edelstam att skälen att göra undantag och frångå förhandlingsoffentligheten måste vara mycket starka med hänvisning till offentlighetsprincipens grundlagsskyddade position. Han menar vidare, som tidigare nämnt i uppsatsens inledande kapitel, att den faktiska styrkan som skälen för undantag kräver troligen är en individuellt viktad fråga. Han anför att olika personer och yrkeskategorier troligen viktat de båda faktorerna olika utifrån deras olika bakgrund – som exempelvis en journalist och en försvarsadvokat.⁴⁹

Förhandlingsoffentligheten har flera olika ändamål och funktioner. Som en del av offentlighetsprincipen kan sägas att den, liksom offentlighetsprincipen, tjänar tre huvudsyften – den utgör en garanti för både rättssäkerheten, effektiviteten i förvaltningen samt för folkstyret. Vid sidan om de tre huvudsakliga syftena har även framhållits att principen utgör en viktig kontrollfunktion då mer insyn bidrar till att fler har möjlighet att kontrollera att förfarandet gått rätt till.⁵⁰

Det första av förhandlingsoffentlighetens huvudsakliga ändamål är således att det ska utgöra en garanti för rättssäkerheten. Edelstam menar att ändamålet huvudsakligen tillgodoses genom kontrollfunktionen – att allmänheten ges möjlighet att kontrollera rättsskipningen i domstolarna. Edelstam framför att detta främst möjliggörs via massmedias rapportering.⁵¹ Genom den

⁴⁸ Jfr Edelstam (2001) s. 29; I uppsatsen återkommer jag till vidare diskussion om förhandlingsoffentlighetens påverkansmöjligheter på rättssäkerheten i avsnitt 4.2.

⁴⁹ Edelstam (2001) s. 28 ff.

⁵⁰ Prop. 1975/76:160 s. 70; Edelstam (2001) s. 92.

⁵¹ Edelstam (2001) s. 93 och 413.

kontrollmöjlighet insynen bidrar till kan brister eller felaktigheter i handläggningen eller i själva förfarandet uppmärksammas. Förhandlingsoffentligheten kan därmed bidra till en ökad rättssäkerhet i och med medborgarnas möjlighet till insyn och kontroll.⁵²

Edelstam framhåller dock att förhandlingsoffentligheten även kan innebära att rättssäkerheten istället minskar, det vill säga att den motverkar sitt ändamål. Edelstam menar på att förhandlingens offentlighet kan bidra till en ökad press och stress för både den tilltalade och andra medverkande parter som kanske inte vågar lämna alla sina uppgifter på bästa sätt.⁵³ En djupare diskussion om förhandlingsoffentlighetens inverkan på rättssäkerheten förs vidare i avsnitt 4.2.

2.1.2 Regelverk

Förhandlingsoffentligheten kan sägas bestå av två olika regelverk – det processuella regelverket och det massmediala regelverket.⁵⁴ Det processuella regelverket styrs främst av reglerna i RB och offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), hädanefter OSL, och reglerar allmänhetens möjlighet att åtkomma förhandlingsmaterial. Det innebär exempelvis att rätten kan förordna om stängda dörrar och ålägga yppandeförbud för närvarande parter – åtgärder som begränsar möjligheten att ta del av förhandlingsmaterial.⁵⁵

Det massmediala regelverket reglerar istället användningen av det åtkomna materialet. Det massmediala regelverket kan alltså sägas tillämpas efter det processuella regelverket. När domstolen beslutat om möjligheten till åtkomst av förhandlingsmaterialet träder det massmediala regelverket in och reglerar på vilket sätt massmedia kan eller bör använda och publicera det åtkomna materialet. Det massmediala regelverket består av förtalsreglerna i tryckfrihetsförordningen (TF) och yttrandefrihetsgrundlagen (YGL), Radio-

⁵² Edelstam (2001) s. 93.

⁵³ Edelstam (2001) s. 93.

⁵⁴ Edelstam (2001) s. 27.

⁵⁵ Edelstam (2001) s. 414 och 177.

och TV-lagen (2010:696) (RTL), programföretagens sändningstillstånd samt de pressetiska reglerna.⁵⁶ De tre förstnämnda kategorierna består av juridiskt tillämpbara regler, medan det sistnämnda utgörs av en frivillig branschstandard vars efterlevnad kontrolleras av Medicombudsmannen och Mediernas Etiknämnd⁵⁷ separerat från domstolsväsendet.⁵⁸

Förutom förhandlingsoffentlighetens två olika regelverk menar Edelstam att förhandlingsoffentligheten även kan delas in i två olika kategorier av offentlighet – omedelbar och medelbar offentlighet.⁵⁹ Enligt Edelstam består den omedelbara offentligheten i allmänhetens rätt och möjligheter att besöka domstolarna och närvara vid olika förhandlingar. Den omedelbara offentligheten är dock, enligt Edelstam, begränsad av praktiska skäl. Edelstam anför att en stor andel av den vuxna befolkningen är begränsad från att besöka en förhandling på grund av arbete eller studier som ofta är förlagt på samma tider som domstolarnas förhandlingar och att den omedelbara offentligheten därmed är av mindre praktisk betydelse för den breda allmänheten.⁶⁰

Edelstam anför därför att den medelbara offentligheten utgör den viktigaste grundstenen i förhandlingsoffentligheten. Med medelbar offentlighet menar han att allmänheten främst tar del av rättsskipningen genom massmedia och den medierapportering som sker i och om rättsväsendet. På grund av allmänhetens praktiska begränsningar till att ta del av domstolsförhandlingar genom den omedelbara offentligheten menar Edelstam att massmedia får en central roll över vilken bild av rättsskipningen som förmedlas till allmänheten. Medias funktion inom rättsskipningen blir därför viktig i fråga om allmänhetens reella möjlighet till insyn och kontroll.⁶¹

⁵⁶ Edelstam (2001) s. 415.

⁵⁷ Medicombudsmannen och Mediernas Etiknämnd har sedan 2020 ersatt de tidigare titlarna Pressombudsmannen och Pressens Opinionsnämnd sedan även radio och TV inkluderades i det medieetiska systemet.

⁵⁸ Edelstam (2001) s. 416 ff.

⁵⁹ Edelstam (2001) s. 413.

⁶⁰ Edelstam (2001) s. 413.

⁶¹ Edelstam (2001) s. 413 f.

2.2 Undantag till förhandlingsoffentlighet

Trots att förhandlingsoffentligheten är en viktig och stark utgångspunkt i gällande rätt utgör den ingen absolut rättighet. Förhandlingsoffentligheten kan inskränkas på ett flertal olika sätt, men varje inskränkning kräver lagstöd.⁶² I följande underavsnitt behandlas de inskränkningsmöjligheter som kan påverka massmedia och den mediala rapporteringen från rättsväsendet. Övriga inskränkningar som kan göras, men som är av mindre betydelse från ett massmedialt perspektiv, består i att neka minderåriga inträde, begränsa antalet åhörare och utvisa den som stör ordningen.⁶³ Nämnade begränsningar rymms inte inom uppsatsens syfte och kommer inte att beröras vidare.

Uppsatsen kommer i följande avsnitt vidare att fokusera på förhandlingsoffentlighetens begränsningar som genom det processuella regelverket kan påverka den massmediala rapporteringen.

2.2.1 Stängda dörrar

Som undantag till utgångspunkten om förhandlingsoffentlighet har rätten möjlighet att under vissa omständigheter förordna om stängda dörrar.⁶⁴ Frågan om förhandlingen ska hållas inom stängda dörrar avgörs ex officio av rätten och styrs huvudsakligen av bestämmelser i OSL.⁶⁵

Rättens möjligheter att förordna om stängda dörrar under en förhandling utgör alltså en begränsning av förhandlingsoffentligheten och påverkar därmed även medias möjlighet att ta del av och rapportera från förhandlingen. Stängda dörrar utgör därmed ett tydligt exempel på rättens möjligheter att begränsa förhandlingsoffentligheten genom det processuella regelverket i Edelstams uppdelning mellan det processuella och det massmediala

⁶² Se 2 kap. 20 § första stycket 4 RF.

⁶³ Se 5 kap. 2 §, 9 § första stycket samt 9 a § RB.

⁶⁴ 5 kap. 1 § RB.

⁶⁵ Ekelöf m.fl. (2016) s. 175; Thornefors, Christer: Rättegångsbalk (1942:740) 5 kap. 1 §, Karnov, kommentar nr. 70, i JUNO (hämtat: 2021-02-09).

normsystemet.⁶⁶ Ett beslut om stängda dörrar innebär alltså att allmänhetens, och däribland medias, möjlighet att ta del av förhandlingen samt åtkomma förhandlingsmaterial begränsas.⁶⁷

Rätten kan besluta om stängda dörrar om det kan antas att en sekretessbelagd uppgift kommer att läggas fram *samt* om det bedöms vara av synnerlig vikt att uppgiften inte röjs.⁶⁸ Kriteriet om synnerlig vikt markerar att det krävs ett starkt intresse av sekretess för att förhandlingsoffentligheten ska begränsas genom ett beslut om stängda dörrar.⁶⁹ En förhandling får även hållas inom stängda dörrar i annat fall när kravet på synnerlig vikt inte föreligger om det gäller sekretess enligt vissa specifika bestämmelser i OSL. Exempel på sådana situationer kan vara när uppgifter om en enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden framkommer i mål gällande sexualbrott, människorov eller människohandel om det kan antas att den enskilde eller en närstående till denne lider skada om uppgiften offentliggörs.⁷⁰

2.2.2 Fotograferingsförbud

Gällande rätt innefattar även ett fotograferingsförbud som innebär att det under rättens sammanträde är förbjudet för andra än rätten att ta upp bild i eller in i rättssalen med hjälp av ett tekniskt hjälpmedel.⁷¹ Nuvarande gällande förbud omfattar både bildupptagning och bildöverföring vilket innebär att såväl stillbildsfotografier som videoinspelning och bildmässiga direktsändningar omfattas.⁷²

⁶⁶ Se avsnitt 2.1.2.

⁶⁷ Edelstam (2001) s. 414.

⁶⁸ 5 kap. 1 § andra stycket RB.

⁶⁹ Thornefors, Christer: Rättegångsbalk (1942:740) 5 kap. 1 §, Karnov, kommentar nr. 72, i JUNO (hämtat: 2021-04-13).

⁷⁰ 5 kap. 1 § andra stycket RB; 35 kap. 1 § OSL.

⁷¹ 5 kap. 9 b § RB.

⁷² Prop. 2018/19:81 s. 86.

Den svenska rättens ursprungliga fotograferingsförbud infördes i samband med införandet av nya RB år 1948.⁷³ Något förbud mot fotografering verkar inte ha funnits tidigare, utan det har troligen varit tillåtet förutsatt att det inte störde förhandlingen och därmed bröt mot den allmänna ordningen.⁷⁴

Fotograferingsförbudet infördes huvudsakligen av två skäl. För det första hänvisade utredaren till fotograferingens allmänt störande verkan på förhandlingen som ett argument för att införa ett fotograferingsförbud. För det andra så hänvisades det, vad gällde brottmål, till integritetshänsyn för den tilltalade. Det talades om att fotografering särskilt skulle kunna utsätta den tilltalade för onödigt lidande.⁷⁵ Förarbetenas problematisering av fotografering i förhållande till integritetsskäl låg helt på den tilltalades upplevelse och påverkan medan andra aktörer så som vittne och målsägande inte diskuterades.⁷⁶ Med hänvisning till fotograferingens allmänt störande verkan på förhandlingen samt den tilltalades integritet infördes alltså ett fotograferingsförbud under förhandling. Förbudet utformades som ett absolut fotograferingsförbud för att undvika olikbördig rättstillämpning.⁷⁷

Fotograferingsförbudet har sedan dess ursprungliga införande varit gällande rätt, men det har genom tiden utvärderats och även genomgått ett antal förändringar och utvidgningar. I en proposition med anledning av ändringar i RB år 1980 diskuterades fotograferingsförbudet på nytt och blev föremål för en avvägningsbedömning. Det konstaterades dock förhållandevis kort att förbudet fortfarande ansågs vara väl avvägt med hänvisning till dess viktiga funktion ur såväl integritetshänseende som av ordningsskäl likt vid införandet av bestämmelsen. Det framfördes även att det inte framkommit några synpunkter under vare sig utredningsarbetet eller remissförfarandet som pekade på att förbudet borde ändras. Förbudet stod därmed fast utan förändring.⁷⁸

⁷³ Se 1 § lag (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken; Prop. 1942:5 s. 12.

⁷⁴ Edelstam (2001) s. 295.

⁷⁵ SOU 1938:44 s. 113.

⁷⁶ Jfr prop. 2004/05:131 s. 114.

⁷⁷ SOU 1938:44 s. 113.

⁷⁸ Prop. 1979/80:87 s. 12.

År 2005 genomfördes en omarbetning av fotograferingsförbudet. Syftet var att klargöra att fotograferingsförbudet inte endast gällde bildupptagning utan även bildöverföring.⁷⁹ I propositionen klargjordes att bildupptagning innebär fotografering och videoupptagning där upptagningen kan användas och visas upp vid ett senare tillfälle än själva upptagningstillfället. Bildöverföring omfattar istället alla former av direktsändning med bild så som exempelvis en direktsändning i TV.⁸⁰ Motiven till fotograferingsförbudets vidareutveckling utgjordes återigen främst av integritetsskäl för de i förhandlingen involverade parterna. Till skillnad från vid RB:s tillkomst lyftes i propositionen fram att förbudet även var viktigt ur integritetshänsyn för andra parter än endast den tilltalade i målet. Regeringen menade på att exempelvis vittnens och målsägandens skyddsbehov för respektive integritet var av samma vikt som skyddsbehovet för den tilltalade ur integritetssynpunkt.⁸¹

Dagens fotograferingsförbud består alltså i att det är otillåtet att vid rättens sammanträde ta upp bild i eller in i rättssalen med ett tekniskt hjälpmedel om inte något annat följer av lag.⁸² Förbudet omfattar såväl bildupptagning som bildöverföring.⁸³

Med anledning av uppsatsens syfte och fokus på direktrapportering och den omedelbarhet i medierapporteringen sådan rapportering innebär kommer vidare framställning och diskussion fokusera på bildöverföring i form av direktsänd bild så som exempelvis direktsändningar i TV. Bildupptagning av exempelvis stillbilder kommer inte vidare att beröras.

2.2.3 Ljudupptagningsförbud

Gällande rätt innehåller även ett ljudupptagningsförbud. Till skillnad från fotograferingsförbudet som gäller under hela rättens sammanträde är

⁷⁹ Prop. 2004/05:131 s. 223.

⁸⁰ Prop. 2004/05:131 s. 223.

⁸¹ Prop. 2004/05:131 s. 114.

⁸² 5 kap. 9 b första stycket § RB.

⁸³ Fitger m.fl., *Rättegångsbalken m.m.* 5 kap. 9 b § RB, 2020-10-01, Version 89, Norstedts Juridik, tillgängligt via JUNO (hämtat: 2021-04-13).

ljudupptagningsförbudet utformat som att rättens ordförande har möjlighet att förbjuda ljudupptagning eller ljudöverföring under ett förhör om det kan antas att upptagningen eller överföringen besvärar förhörspersonen på ett sätt så att det påverkar utredningen negativt.⁸⁴

Ljudupptagningsförbudet infördes senare än fotograferingsförbudet, och möjligheten för enskilda att ta upp ljud från en förhandling begränsades först 1980 när ljudupptagningsförbudet för första gången infördes i RB. Frågan om privata ljudupptagningar hade inte tidigare berörts i förarbetena till RB vid dess införande, vilket torde ha sin förklaring i de tekniska möjligheterna som fanns vid tidpunkten för införandet av balken. Ljudupptagningsapparaterna var utformade på ett sådant sätt att det nästintill skulle vara omöjligt att medta och använda dem i en rättssal.⁸⁵

Till skillnad från fotograferingsförbudet är, och var, ljudupptagningsförbudet inte konstant eller definitivt, utan det ursprungliga ljudupptagningsförbudet föreskrev att rätten fick förbjuda annan från att ta upp förhör på fonetisk väg förutsatt att det kunde antas att upptagningen besvärade den som hördes på ett sådant sätt att det skulle bli till men för utredningen. Utgångspunkten var, och är fortfarande, att det ska vara tillåtet att genomföra ljudupptagningar förutsatt att det inte besvärar förhörspersonen och blir till men för utredningen.⁸⁶ Ett konstant och definitivt förbud likt fotograferingsförbudet ansågs vara oproportionerligt i förhållande till den grundlagsstadgade offentlighetsprincipen som i lagstiftningsarbetet gavs stor rättslig tyngd och betydelse. I propositionen framhölls att offentlighetsprincipen var av största betydelse för rättssäkerheten samt allmänhetens förtroende för rättsväsendet och att inskränkningar måste vara belagda med mycket starka skäl. Vidare anfördes att det var av vikt att ljudupptagningsförbudet inte gavs större räckvidd än vad som påkallades av dess syfte.⁸⁷

⁸⁴ 5 kap. 9 c § RB.

⁸⁵ Prop. 1979/80:87 s. 32.

⁸⁶ SFS 1980:262.

⁸⁷ Prop. 1979/80:87 s. 8 ff.

År 2008 genomgick bestämmelsen en omarbetning och det klargjordes att rättens möjlighet att förordna om ljudupptagningsförbud vid förhör omfattade såväl ljudupptagning som ljudöverföring.⁸⁸ Med ljudupptagning förstås en inspelning som kan återges vid senare tillfälle, medan ljudöverföring omfattar all form av ljudmässig direktsändning i exempelvis radio.⁸⁹

Den senaste omarbetningen av bestämmelsen trädde i kraft 2019 och ljudupptagningsförbudet placerades i en egen paragraf.⁹⁰ Enligt gällande rätt utgör ljudupptagningsförbudet en möjlighet för rättens ordförande att förbjuda såväl ljudupptagning som ljudöverföring vid förhör om det kan antas att det besvärar den som hörs i sådan grad att utredningen påverkas negativt. Ljudupptagningsförbudet kan således endast aktualiseras vid förhör och inte vid övriga delar av förhandlingen. Under förhandlingens övriga delar råder istället ljudupptagningsfrihet. Om rekvisiten för ljudupptagningsförbudet inte kan anses uppfyllda vid tiden för förhöret råder ljudupptagningsfrihet även då.⁹¹

Det utredningsintresse bestämmelsen syftar till att skydda genom skrivelsen ”till men för utredningen” kan anses svårtillämpat eftersom det saknas konkreta skäl att basera bedömningen på. I doktrin framhålls att det inte är tillräckligt att förhörspersonen känner obehag eller upplever eventuella ljudinspelningar som integritetskränkande. Ett påstående om att förhörspersonen känner obehag inför ljudinspelningar bör, för att möjliggöra ett ljudupptagningsförbud, kombineras med att förhörspersonens uppträdande eller sätt att uttrycka sig även stödjer det obehag förhörspersonen uttryckt. I doktrin framförs att ljudupptagningsförbud kan meddelas om situationen tyder på att förhörspersonen exempelvis har stora svårigheter med att tala inför andra människor och att det därmed skulle kunna vara till men för utredningen.⁹²

⁸⁸ SFS 2007:636; Prop. 2004/05:131 s. 223.

⁸⁹ Prop. 2004/05:131 s. 223.

⁹⁰ Ljudupptagningsförbudet som tidigare fanns stadgat i 5 kap. 9 § tillsammans med övriga störningar på förhandlingen finns nu stadgat i 5 kap. 9 c § RB; SFS 2019:298.

⁹¹ 5 kap. 9 c § RB.

⁹² Jfr Edelstam (2001) s. 267 f.

Med anledning av uppsatsens syfte och fokus på direktrapportering och den omedelbarhet i medierapporteringen sådan rapportering innebär kommer vidare framställning, precis som gällande bildöverföringen, fokusera på ljudöverföring vilket inkluderar all form av ljudmässig direktsändning, så som direktutsänd radio.

2.2.4 Förbud mot elektronisk utrustning

Den 1 juli 2019 infördes även ett förbud mot elektronisk utrustning i rättssalarna. Förbudet riktar sig mot förhandlingens åhörare och stadgar att elektronisk utrustning som kan användas för att ta upp bild eller som kan störa ordningen i salen ska vara undanstoppad samt avstängd. Bestämmelsen utgör dock inget absolut förbud, utan rättens ordförande har möjlighet att besluta om undantag.⁹³

Bestämmelsen grundas i en av Domstolsverket gjord undersökning riktad till olika aktörer inom rättsväsendet.⁹⁴ Utifrån resultatet av undersökningen framkom att elektronisk utrustning, och särskilt mobiltelefoner, upplevdes som problematiskt under förhandlingar av flera skäl. Det framhölls att mobiltelefoner ofta användes för att fotografera och filma förhandlingen, men även att åhörare använde mobiltelefonen för att kommunicera med senare kallade vittnen och framföra vad som sagts i målet – en ordning som strider mot 36 kap. 9 § RB.⁹⁵

I förarbetena till bestämmelsen tog utredaren fasta på Domstolsverkets rapport och framförde att ett förbud mot elektronisk utrustning var önskvärt och behövligt för att skydda rättegången och förebygga störningar på förhandlingen. Ett förbud mot elektronisk utrustning sades även göra fotograferingsförbudet lättare att kontrollera och upprätthålla. Vidare framfördes att ett förbud mot elektronisk utrustning skulle minska risken för

⁹³ 5 kap. 9 d § RB.

⁹⁴ Se Domstolsverkets rapport 2012:2.

⁹⁵ Domstolsverkets rapport 2012:2 s. 35 f.

att åhörare till förhandlingen kommunicerade med kommande vittne utanför förhandlingssalen. Förbudet skulle därmed även minska risken för att åhörarna på så sätt skulle kunna påverka rättegången.⁹⁶

Utgångspunkten i det gällande förbudet är att det omfattar all elektronisk utrustning som kan ta upp bild eller störa ordningen, detta för att undvika svåra gränsdragningsproblem mellan ifall utrustningen exempelvis kan användas för att ta upp bild eller inte. Syftet är att rättens ordförande inte ska behöva ta hänsyn till detaljerade tekniska specifikationer.⁹⁷ I propositionen nämns dock att elektroniska föremål, så som exempelvis elektroniska diktafoner avsedda att ta upp ljud, som endast kan användas för tillåtna ändamål inte omfattas av det generella förbudet.⁹⁸

Rättens ordförande har även möjlighet att besluta om undantag från det generella förbudet mot elektronisk utrustning. I propositionen framhålls bland annat att medierapportering som ett led i nyhetsförmedling kan utgöra ett skäl för undantag från förbudet mot elektronisk utrustning. Syftet med förbudet ska inte vara att begränsa eller försvåra medias rapportering och arbete från offentliga förhandlingar.⁹⁹ Precis som Edelstam framhållit i termer av omedelbar och medelbar förhandlingsoffentlighet¹⁰⁰ nämns i propositionen att allmänhetens reella möjlighet att ta del av och kontrollera domstolsprocessen huvudsakligen utgörs av den massmediala rapporteringen.¹⁰¹ Det ansågs därför inte önskvärt med ett absolut förbud, och förbudet kunde inte heller begränsas till att endast gälla för icke grundlagsskyddad media eftersom regeringen ville undvika svåra gränsdragningsproblem främst gällande internetbaserade hemsidor. Dessutom ville regeringen undvika att frilansjournalister skulle missgynnas av förbudet.¹⁰²

⁹⁶ SOU 2017:46 s. 140.

⁹⁷ Prop. 2018/19:81 s. 49.

⁹⁸ Prop. 2018/19:81 s. 49.

⁹⁹ Prop. 2018/19:81 s. 51 och 87.

¹⁰⁰ Se avsnitt 2.1.2.

¹⁰¹ Prop. 2018/19:81 s. 51.

¹⁰² Prop. 2018/19:81 s. 51 f.

Rättens ordförande får besluta om rätt till undantag från förbudet vid varje enskilt fall. Vid bedömningen om det föreligger skäl för undantag bör särskild betydelse ges till omständigheter där elektronisk utrustning utgör ett nödvändigt led i en nyhetsrapportering.¹⁰³ Ett meddelat undantag medför att elektronisk utrustning får lov att användas för tillåtna ändamål i rättsalen. Ett undantag i förbudet mot elektronisk utrustning leder alltså inte till att det är tillåtet att upp bild från förhandlingen.¹⁰⁴

2.3 Delanalys: Skriftlig liverapportering i förhållande till förhandlingsoffentlighet

Det råder olika grad av möjlighet att använda de olika direktrapporteringsformerna med direktsänd bild, direktsänt ljud och skriftlig liverapportering från en huvudförhandling i brottmål. Bildmässiga direktsändningar så som direktsändningar i TV har främst förbjudits på grund av störande av ordning men även av integritetsskydd för de inblandade parterna.¹⁰⁵ Ljudmässiga direktsändningar är som utgångspunkt tillåtna men kan förbjudas under förhör om förhörspersonen besväras av den så att det blir till men för utredningen.¹⁰⁶ Direktrapportering som fenomen finns inte uttryckt i lagstiftningen, men både bild- och ljudmässig direktsändning omfattas per definition av begränsningarna i förhandlingsoffentligheten.

Skriftlig liverapportering återfinns inte heller som begrepp inom lagstiftningen och omfattas inte per definition av de begränsningar som finns i förhandlingsoffentligheten. Rapporteringsformens behov och beroende av elektronisk teknik och utrustning för dess omedelbara publicering medför dock att den omfattas och begränsas av förbudet mot elektronisk utrustning. I förarbetena nämns dock uttryckligen att medierapportering som ett led i nyhetsrapportering kan utgöra ett skäl för undantag i förbudet mot elektronisk

¹⁰³ Prop. 2018/19:81 s. 52.

¹⁰⁴ Prop. 2018/19:81 s. 87.

¹⁰⁵ SOU 1938:44 s. 113.

¹⁰⁶ Se 5 kap. 9 b § RB.

utrustning. Syftet med regleringen var inte att begränsa eller försvåra medierapporteringen, och i förarbetena uttalas särskilt att just medierapportering utgör ett skäl att meddela undantag från förbudet.¹⁰⁷ Förbudet mot elektronisk utrustning kan således bidra till att skriftlig liverapportering hindras från förhandlingen, men massmedia utgör en uttalad undantagsregel till förbudet vilket istället kan möjliggöra en sådan typ av direktrapportering.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Prop. 2018/19:81 s. 51 och 87.

¹⁰⁸ Jfr 5 kap. 9 d § RB; Prop. 2018/19:81 s. 87.

3 Vittnesmål

3.1 Vittnets närvaro under huvudförhandling

I 36 kap. 9 § RB stadgas att vittne som huvudregel inte ska närvara vid huvudförhandlingen innan de avlagt sitt vittnesmål, såvida det inte föreligger särskilda skäl. I förarbetena till lagregeln föreskrivs att särskilda skäl kan föreligga vid skattemål som behandlar ett omfattande antal poster varvid det kan vara lämpligt att vittnet närvarar under hela eller delar av förhandlingen, även innan avlagt vittnesmål. I övrigt ges ingen vägledning eller exemplifiering av vad särskilda skäl innebär.¹⁰⁹

Vid införandet av nya RB föreföll bestämmelsen om vittnes närvaro under huvudförhandlingen innan avlagt vittnesmål vara tämligen självklar och motiveras inte särskilt utförligt. Diskussionen i förarbetena om bestämmelsens utformning berör snarare huruvida vittnen bör närvara vid förhandlingen även efter avlagt vittnesmål eller inte.¹¹⁰

I förarbetena till bestämmelsen om vittnes närvaro vid huvudförhandlingen före avlagt vittnesmål framhålls att bestämmelsen ansågs välmotiverad. Det berörda utskottet påtalade emellertid även att det ansåg att det kunde vara olämpligt att vittnet kvarstannar vid förhandlingen även efter vittnesmålet för att vittnet således skulle ta del även av senare vittnesmål. Utskottet anförde att det exempelvis kan vara problematiskt att vittnet kvarstannar efter vittnesmålet om det senare skulle anses nödvändigt att hålla ett kompletterande vittnesförhör med förevarande. Om vittnet tagit del av senare vittnesmål under förhandlingen menade utskottet att vittnet under det kompletterande förhöret påverkats av övriga utsagor i målet.¹¹¹

¹⁰⁹ NJA II 1943:1 s. 474.

¹¹⁰ Jfr NJA II 1943:1 s. 474.

¹¹¹ NJA II 1943:1 s. 474.

Utskottet anförde således att bestämmelsen om vittnes närvaro vid huvudförhandlingen var lämplig och välmotiverad, men att den även bör gälla efter vittnesmålet. Utskottet menade dock att det inte behövdes någon ändring i bestämmelsens utformning, utan att en tolkning i enlighet med deras utlåtande redan var möjlig att tillämpa.¹¹² Någon sådan tolkning har emellertid aldrig blivit gällande i praktiken, utan frågan huruvida vittne bör tillåtas kvarstanna vid förhandlingen även efter avlagt vittnesmål anses alltså oreglerad i gällande rätt.¹¹³

3.2 Vittnets betydelse i brottmål

Vittnesmålet är viktigt inom brottmålsförhandlingen och betraktas av flera författare inom doktrinen som ett av de främsta bevismedlen. Vittnesmålet anses även i många fall vara avgörande för utfallet i målet.¹¹⁴

Det finns emellertid ett antal felkällor som kan påverka bevisvärdet i ett vittnesmål. Två personer kan beskriva samma händelseförlopp på två olika sätt utan att någon av dem nödvändigtvis ljuger.¹¹⁵ Exempelvis kan vittnena ha olika minnesbilder av händelseförloppet. De kan ha betraktat händelseförloppet från olika synvinklar vilket skapat olika minnesbilder, och deras minnesbilder kan, omedvetet, ha påverkats av yttre faktorer som till exempel medierapportering.¹¹⁶

Bevisvärderingen av ett vittne och dess utsaga i rätten utgår teoretiskt sett från en uppdelning mellan vittnets tillförlitlighet respektive trovärdighet.¹¹⁷ I följande avsnitt följer redogörelser för de båda begreppen med avsikt att förtydliga vilka värden som läggs i respektive begrepp samt vilken påverkan som direktrapportering hypotetiskt kan ha på vittnet i en helhetsbedömning.

¹¹² NJA II 1943:1 s. 474.

¹¹³ Se Ekelöf, Edelstam & Heuman (2009) s. 237.

¹¹⁴ Se exempelvis Bring, Diesen & Wilton Wahren (2008) s. 126; Samuelson (2016) s. 14; Lainpelto (2012) s. 118.

¹¹⁵ Schelin (2007) s. 104.

¹¹⁶ Se Schelin (2007) s. 104 ff.

¹¹⁷ Bring, Diesen & Wilton Wahren (2008) s. 185.

3.2.1 Tillförlitlighet

Ett vittnes tillförlitlighet kan hänföras till vittnets utsaga.¹¹⁸ Tillförlitligheten i en vittnesutsaga grundas bland annat på huruvida utsagan är hållbar, verklighetsförankrad och om den har stöd i annan bevisning som framlagts i målet.¹¹⁹ Tillförlitligheten handlar således om vilket bevisvärde som vittnesutsagan kan tillmätas.¹²⁰

För att bedöma en utsagas tillförlitlighet måste utsagan konfronteras och mätas med andra utsagor och framlagda bevis i målet. Vittnesutsagans tillförlitlighet är således många gånger beroende av övrig bevisning och hur väl de korresponderar med varandra.¹²¹ I svensk rätt råder fri bevisvärdering¹²² vilket innebär att rätten inte är bunden att värdera bevis enligt fasta regler. Domarens värderingar får emellertid inte grundas på subjektivt tyckande, utan måste vara objektivt grundade.¹²³

Ett vittnes tillförlitlighet bedöms och bevisvärderas i domstolens slutliga bevisvärdering och sammanvägning av samtliga bevis. Kriterier som kan påverka bevisvärderingen och öka vittnets tillförlitlighet anses bland annat vara om vittnets berättelse är rimlig i förhållande till annan bevisning i målet, om vittnesberättelsen präglas av spontanitet och detaljrikedom och om vittnet vidhåller sina uppgifter även när de ifrågasätts.¹²⁴

Tillförlitligheten av en minnesbild, och sedermera det som påverkar tillförlitligheten i vittnesmålet, kan påverkas av flera olika faktorer – både inre och yttre. Som exempel på inre faktorer kan det mänskliga minnets funktion nämnas och hur vissa detaljer förvrids eller glöms bort med tiden samt vilken tolkning olika individer lägger in i ett händelseförlopp. Som yttre

¹¹⁸ Schelin (2007) s. 240.

¹¹⁹ Schelin (2007) s. 242.

¹²⁰ Diesen (2015) s. 273.

¹²¹ Diesen (2015) s. 273.

¹²² 35 kap. 1 § RB.

¹²³ Fitger m.fl., *Rättegångsbalken m.m.* 35 kap. 1 §, 2020-10-01, Norstedts Juridik, JUNO version 89, under rubriken ”Allmänt om bevisvärdering” (hämtat: 2021-03-01).

¹²⁴ Bring, Diesen & Wilton Wahren (2008) s. 189.

påverkbara faktorer kan exempelvis nämnas medierapportering som riskerar att påverka ett vittnes minnesbilder. Exempelvis kan signalementsuppgifter eller andra uppgifter om brottet förekomma i media och påverka vittnets minnesbilder och medföra att vittnets ursprungliga minnesbild förändras, om än på ett omedvetet sätt.¹²⁵

3.2.2 Trovärdighet

Trovärdigheten hos ett vittne är, till skillnad från tillförlitligheten, hänförlig till vittnet som person.¹²⁶ Ett vittnes trovärdighet beror på den subjektiva och intuitiva bedömningen rätten gör av vad som berättas i vittnesmålet. Trovärdigheten är således den uppfattning man får om vittnet – om personen upplevs som sanningsenlig, trovärdig i sitt framställningssätt och villig att lämna sina uppgifter om händelsen på bästa möjliga sätt.¹²⁷

Eftersom trovärdigheten är kopplad till hur vittnet upplevs i rätten och inte direkt till vittnesutsagan blir andra faktorer föremål för bedömning jämfört med vid tillförlitlighetsbedömningen. Ett vittnes trovärdighetsintryck kan bero på flera olika faktorer och det är inte möjligt att fastställa en exakt mall för om ett vittne bör bedömas som trovärdigt eller ej. Faktorer som kan spela in i trovärdighetsbedömningen kan emellertid vara vittnets kroppsspråk, framställningssätt och vittnesutsagens konkretion.¹²⁸

3.2.3 Helhetsbedömning

Även om bevisvärderingen av ett vittne och dess utsaga teoretiskt sett kan delas in i termer av tillförlitlighet och trovärdighet ska en samlad helhetsbedömning göras.¹²⁹

¹²⁵ Schelin (2007) s. 114 ff.

¹²⁶ Schelin (2007) s. 240.

¹²⁷ Bring, Diesen & Wilton Wahren (2008) s. 185 f.

¹²⁸ Bring, Diesen & Wilton Wahren (2008) s. 186 f.

¹²⁹ Schelin (2007) s. 242.

En uppdelning av bevisvärdet av ett vittnesmål i termer av trovärdighet och tillförlitlighet kan därmed leda till att ett vittne bedöms ha hög trovärdighet, men vittnesmålet tillmäts ett lågt bevisvärde till följd av tillförlitligheten i berättelsen. Som exempel på en sådan situation kan nämnas Lisbeth Palmes vittnesmål i målet om mordet på statsminister Olof Palme. Den centrala och avgörande frågan i bevisvärderingen gällande hennes vittnesmål var distinktionen mellan trovärdighet och tillförlitlighet.¹³⁰

I målet fann hovrätten att Lisbeth Palme var trovärdig som person och beskrev att det inte fanns någon anledning att ifrågasätta eller betvivla att hon återgav sin korrekta minnesbild av händelsen under huvudförhandlingen. Vad hovrätten däremot hade att ta ställning till var huruvida hennes minnesbild och vittnesmål var tillförlitligt eller inte. Hovrätten fann att Lisbeth Palmes vittnesmål inte var tillförlitligt med anledning av hur hennes minnesbilder kunde ha påverkats i efterhand och på så sätt – omedvetet – konstruerat en annan minnesbild av händelsen.¹³¹ Hovrättens bedömning av Lisbeth Palme som trovärdig men bristfällig gällande tillförlitligheten i hennes minnesbild och vittnesmål utgör ett tydligt exempel på hur bevisvärdet av ett vittnesmål kan påverkas.¹³²

Sammantaget kan, med nyss nämnda exempel i beaktande, uppdelningen mellan trovärdighet och tillförlitlighet få en intressant prägel i förhållande till vittnes betydelse i brottmål. Vittnets trovärdighet beror på hur vittnet uppträder som person medan tillförlitligheten hänför sig till säkerheten i vittnesutsagan. Tillförlitligheten kan påverkas av en rad faktorer – glömska, tolkning av händelsen eller yttre faktorer så som medierapportering.¹³³ Minnesbilden av händelsen kan således förvrängas och ändras omedvetet hos vittnet vilket, som i ovannämnda exempel, kan leda till att personen bedöms som trovärdig men där vittnesmålet brister i tillförlitlighet.¹³⁴

¹³⁰ Jfr Borgström (1991) s. 116 ff.

¹³¹ RH 1989:119 s. 346.

¹³² Se särskilt RH 1989:119 s. 351 f.

¹³³ Schelin (2007) s. 104 ff.

¹³⁴ Jfr Borgström (1991) s. 116 ff.

3.3 Vittne och direktrapportering

Trovärdighetsbedömningen av ett vittne görs, som ovan nämnt, med hänsyn till vittnets uppträdande och framställning vid domstolen och på vilket sätt vittnesmålet avläggs. Det är således hur vittnet uppfattas som person som blir avgörande. Tillförlitlighetsbedömningen av ett vittne och dess utsaga kan, till skillnad från vid trovärdighetsbedömningen, exempelvis påverkas av yttre faktorer så som nyhetsrapportering och vilka uppgifter som förekommer i media.¹³⁵

Flera författare inom doktrinen anger att ett vittnes minnesbild kan påverkas av uppgifter i media, vilket i sin tur kan påverka tillförlitligheten i vittnesmålet och därmed även domstolens tillförlitlighetsbedömning av vittnet och dess utsaga i bevisvärderingen.¹³⁶ Borgström anför att vittnen i stort sett kan delas in i två olika kategorier – de som berättar så gott de kan på ett sanningsenligt sätt och de som medvetet lämnar falska uppgifter. Utifrån de två givna grupperna diskuterar han hur de skulle kunna komma att påverkas av direktrapportering i form av direktsänd radio.¹³⁷

Borgström menar att det finns vittnen som medvetet lämnar oriktiga uppgifter i sitt vittnesmål, och som därmed begår mened, men framhåller att det endast är en väldigt liten andel av samtliga vittnen.¹³⁸ Vidare framför han att ett vittne som bestämt sig för att begå mened inte påverkas av eller ändrar sin inställning kring att begå mened om personen hör en direktsändning från huvudförhandlingen på radio eller ej. Borgström öppnar dock upp för att en direktsändning i radio från huvudförhandlingen skulle kunna hjälpa det vittne som bestämt sig för att ljuga eftersom vittnet genom radiosändningen skulle kunna ta del av både den tilltalades utsaga, men även andra vittnesberättelser och bevisning i övrigt och anpassa sin historia. Trots det menar Borgström inte att det just är direktsändningen som är avgörande, utan

¹³⁵ Se avsnitt 3.2.1–3.2.3; Schelin (2007) s. 104 ff.

¹³⁶ Se t.ex. Borgström (1991) s. 73 f.; Schelin (2007) s. 124; Edelstam (2001) s. 492 f.

¹³⁷ Borgström (1991) s. 73.

¹³⁸ Borgström (1991) s. 73.

att den typen av uppgifter kan cirkulera även i annan medierapportering. Borgström anför även att de fall där ett vittne kan tänkas dra nytta av att höra en radioutsändning från huvudförhandlingen inträffar i så pass få fall att det inte skulle vara motiverat eller proportionerligt att av den anledningen inskränka informationsfriheten.¹³⁹

I Borgströms andra grupp i indelningen av vittnen finns de vittnen som på ett sanningsenligt sätt berättar så gott de kan om sin upplevelse av gärningen och som anstränger sig för att lämna korrekta uppgifter. Borgström menar att de vittnena kan komma att påverkas av en direktsändning i radio. Han framför emellertid att direktsändningen endast utgör en av många källor till påverkan och därmed inte är särskilt problematisk.¹⁴⁰

För att kontrollera vittnets tillförlitlighet menar Borgström att rätten kan fråga vittnet om det tagit del av direktsändningen från huvudförhandlingen och ställa kontrollfrågor. Om rätten är medveten om att vittnet tagit del av direktsändningen under tidigare delar av förhandlingen kan även bevisvärdet påverkas genom att tillförlitligheten i vittnesmålet minskar något. Borgström anför att det skulle kunna vara till viss nackdel ur ett utredningsperspektiv, men menar att vittnena alltid kan påverkas på ett eller annat sätt och att det inte är direktsändningen i sig som är den enda möjliga påverkanskällan. Borgström menar att en direktsändnings eventuella negativa vittnespåverkan inte är tillräckligt omfattande för att inskränka det värde som befinner sig i motsatt vågskål – informationsfriheten.¹⁴¹

Även Edelstam diskuterar vittnesregeln i 36 kap. 9 § RB i förhållande till direktrapportering, fast i form av direktsända TV-sändningar. Edelstam berör Borgströms uppdelning av vittnen och menar att de resonemang som Borgström för angående direktsänd radio rimligen skulle bli detsamma vid TV-sändningar. Den allmänt rådande uppfattningen i doktrinen är även att det

¹³⁹ Borgström (1991) s. 73 f.

¹⁴⁰ Borgström (1991) s. 74.

¹⁴¹ Borgström (1991) s. 74 f.

finns flertalet möjliga påverkanskällor för ett vittne, och att direktsändningar från huvudförhandlingen därmed inte skulle få särskilt stor betydelse för regeln om vittnes närvaro under huvudförhandlingen enligt 36 kap. 9 § RB i förhållande till övriga påverkanskällor.¹⁴²

¹⁴² Edelstam (2001) s. 492 f.; Borgström (1991) s. 74 f.

4 Rättssäkerhet och direktrapportering

4.1 Omedelbarhetsprincipen

En stark grundläggande processrättslig princip inom det svenska rättsväsendet är omedelbarhetsprincipen.¹⁴³ Omedelbarhetsprincipen innebär att en dom endast får grundas på vad som lagts fram under förhandlingen i målet.¹⁴⁴ Principen har även nära sammankoppling med kravet på bevisningens omedelbarhet. Kravet innebär att bevisupptagning som huvudregel ska ske vid huvudförhandlingen.¹⁴⁵ Ett vittne som ska höras ska därför avlägga sitt vittnesmål under huvudförhandlingen.¹⁴⁶

Omedelbarhetsprincipen innebär vidare att rättens ledamöter inte ska ta del av innehållet i förundersökningen. Eftersom domen i målet endast får grundas på vad som lagts fram under huvudförhandlingen är det viktigt att domaren och övriga ledamöter av rätten inte på förhand har en uppfattning om målet eller den tilltalades skuld.¹⁴⁷

Omedelbarhetsprincipen medför, tillsammans med kravet på bevisningens omedelbarhet, att det är vittnesmålet som avlagts under huvudförhandlingen som läggs till grund för bevisvärderingen och utgången i målet. Det som ett vittne sagt under förundersökningen och tidigare förhör blir således inte föremål för rättens prövning, utan det som vittnet säger vid huvudförhandlingen är det som sedermera ska bevisvärderas.¹⁴⁸

¹⁴³ Thornefors, Christer, *Rättegångsbalken 1942:740*, 30 kap. 2 §, Lexino, 2019-12-01 (hämtat: 2021-03-02).

¹⁴⁴ 30 kap. 2 § RB.

¹⁴⁵ 35 kap. 8 § RB.

¹⁴⁶ Thornefors, Christer, *Rättegångsbalken (1941:740)*, 30 kap. 2 §, Lexino, 2019-12-01 (hämtat: 2021-03-02).

¹⁴⁷ Thornefors, Christer, *Rättegångsbalken 1942:740*, 30 kap. 2 §, Lexino, 2019-12-01 (hämtat: 2021-03-02).

¹⁴⁸ Edelstam (2001) s. 451.

Det finns emellertid en undantagsregel som kan tillämpas för de fall vittnet vid huvudförhandlingen avviker från vad det tidigare berättat under förundersökningen. Vad vittnet tidigare berättat får, när det förekommer avvikelser i berättelsen vid huvudförhandlingen, läggas fram inför rätten och då bli en del av processmaterialet vid huvudförhandlingen.¹⁴⁹ Vilken inverkan avvikelsen får på bevisvärderingen är dock inte helt klarlagt. Schelin anför att många anser den först angivna berättelsen som den mest sanna då den ofta avgetts i nära anslutning till händelsen och utan större påverkansfaktorer. Vidare menar Schelin att en senare berättad historia i linje med den först angivna ofta anses bekräfta uppgifternas betydelse. Schelin uttrycker även att utformningen av 36 kap. 16 § andra stycket RB – att vittnets tidigare berättelser får läggas fram vid huvudförhandlingen när avvikelse föreligger – bekräftar antagandet om de tidigare lämnade uppgifternas betydelse. När vittnesutsagan ändras under huvudförhandlingen och avvikelser förekommer gentemot den tidigare berättelsen menar Schelin att vittnets trovärdighet ofta ifrågasätts. Resultatet blir då att vittnesmålet tillerkänns ett lägre bevisvärde om vittnet inte kan presentera rimliga förklaringar till sina avvikelser.¹⁵⁰

Även om rätten som utgångspunkt inte ska ta del av förundersökningen i målet innan huvudförhandlingen ska dock åklagaren enligt gällande ordning lämna in förundersökningen i målet till rätten i samband med att åtal väcks.¹⁵¹ Förfarandet har emellertid varit föremål för kritik ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Kritiken har bestått i att det finns en risk att domaren genom att ha tillgång till förundersökningsmaterialet kan påverkas av förhørsutsagorna från tidigare hållna förhör.¹⁵²

I förarbetena inför ett reformarbete rörande förfarandereglererna inom domstolsväsendet uppmärksammas kritiken som riktats mot domarens påverkansmöjligheter genom tillgången till förundersökningsmaterialet. Kritiken tillbakavisades emellertid på grund av att utredaren ansåg att

¹⁴⁹ 36 kap. 16 § andra stycket RB.

¹⁵⁰ Schelin (2007) s. 99 f.

¹⁵¹ 45 kap. 7 § RB.

¹⁵² Prop. 1986/87:89 s. 101.

omedelbarhetsprincipen som rättsgrundsats måste anses djupt rotad hos domarna inom det svenska rättsväsendet. Det framhölls vidare att det inte förekommit något som visade på att det rådde sådana missförhållanden i praktiken, och man ansåg att domarna var, och är, väl medvetna om vilken påverkansrisk som föreligger i förhållande till omedelbarhetsprincipen.¹⁵³

Sammanfattningsvis är utgångspunkten under huvudförhandlingen följaktligen att omedelbarhetsprincipen råder under hela förfarandet. Det resulterar i att vittnesberättelserna som presenteras vid huvudförhandlingen är de som läggs till grund för bedömningen i målet. Om vittnesmålet avviker från tidigare förhör under förundersökningen får dock även tidigare lämnade vittnesuppgifter lyftas fram inför rätten. När detta sker blir uppgifterna en del av målet, och således bedömningsunderlag för rätten.¹⁵⁴

4.2 Rättssäkerhet

Direktrapportering i förhållande till rättssäkerheten i brottmål har diskuterats och undersökts i straffprocessrättslig doktrin. Såväl argument för att olika former av direktrapportering bidrar till en ökad respektive minskad rättssäkerhet har förts fram.¹⁵⁵ I följande två underavsnitt görs en sammanställning av de argument som lyfts fram i diskussionen.

4.2.1 Ökad rättssäkerhet

I doktrinen framförs att offentlighetsprincipen sällan motiveras eller ifrågasätts inom det svenska rättsväsendet.¹⁵⁶ Vidare framförs att principens grundläggande syfte bland annat är att garantera rättssäkerheten. Slutna rättegångar beskrivs som avskräckande exempel med anledning av bristande insyn och kontrollmöjligheter. Offentlighetsprincipens möjlighet till insyn

¹⁵³ Prop. 1986/87:89 s. 101.

¹⁵⁴ 30 kap. 2 § RB; 36 kap. 16 § andra stycket RB.

¹⁵⁵ Se främst Edelstam (2001); Cars (1991); Axberger (2002); Borgström (1991).

¹⁵⁶ Axberger (2002) s. 91.

beskrivs därmed i sig vara en faktor som ökar rättssäkerheten. Utan den öppenhet som offentlighetsprincipen innebär skulle allmänheten inte kunna ta del av och följa vad som händer i rättegångsprocessen.¹⁵⁷

Flera författare inom doktrinen menar att massmedia har en viktig och central roll i allmänhetens faktiska möjlighet att ta del av domstolsprocesser.¹⁵⁸ Gällande rättssäkerheten i förhållande till vittne och direktrapportering är den rådande uppfattningen inom doktrinen att den offentlighet av förhandlingen som direktrapporteringen bidrar till kan leda till ökad rättssäkerhet då utredningen kan få bättre kvalitet.¹⁵⁹ Edelstam uttrycker att den massmediala offentligheten kan bidra till att vittnen inte vågar ljuga eftersom avslöjningsrisken får anses högre på grund av att det finns fler kontrollfaktorer som en konsekvens av den större offentligheten. Den massmediala direktrapporteringen bidrar till att målet blir mer offentligt för allmänheten än om det bara skulle hållas inför rätten själv.¹⁶⁰ Edelstam framhåller även att en massmedial bevakning av förhandlingen kan bidra till att huvudförhandlingens aktörer sköter sitt jobb bättre eftersom de är medvetna om hur deras arbete kontrolleras i bevakningen och i den uppmärksamhet som följer.¹⁶¹ Även Axberger framhåller att det är möjligt att utredningsintresset, och därmed rättssäkerheten, gagnas av offentligheten gällande vittne och parter då det är möjligt att målets offentlighet blir ett incitament för att vara sanningsenlig. Axberger menar dock att det även kan få motsatt effekt – att offentligheten skadar utredningen om vittnena blir osäkra och avskräckta av den.¹⁶²

Beträffande den massmediala bevakningen menar Edelstam att den kan bidra till en ökad rättssäkerhet genom att nya vittnen kan framträda. Edelstam menar exempelvis att vittnen som inte tidigare trätt fram kan ta del av

¹⁵⁷ Cars (1991) s. 57 f.

¹⁵⁸ Edelstam (2001) s. 413; Cars (1991) s. 57 f.

¹⁵⁹ Edelstam (2001) s. 104, 464 och 492; Borgström (1991) s. 73 ff.; Cars (1991) s. 67 f.

¹⁶⁰ Edelstam (2001) s. 413 och 464.

¹⁶¹ Edelstam (2001) s. 95.

¹⁶² Axberger (2002) s. 98. De eventuella negativa konsekvenserna av förhandlingsoffentligheten utvecklas och diskuteras mer i avsnitt 4.2.2.

förhandlingen genom direktrapporteringen och känna igen sig i händelsen och inse betydelsen av sina iakttagelser om dessa i tidigare skede förringats av vittnet själv. Även vittnen som inte tidigare trätt fram på grund av rädsla för att vittna kan våga ge sig tillkänna när de genom direktrapportering i media blir uppmärksammade på andra vittnen och deras vittnesmål. Rättssäkerheten kan på så sätt öka genom att det blir en mer fullständig utredning av brottet och fler bevis kan läggas fram till grund för utgången i målet.¹⁶³

Även Borgström framhåller att direktrapportering från en huvudförhandling kan gagna kommande vittnen och rättssäkerheten. Borgström anför att det kan vara positivt att vittne som ska vittna i en brottmålsförhandling har möjlighet att ta del av någon form av direktrapportering från målet. Borgström menar att vittnena då kan få en korrekt uppfattning om vad som inträffat under målets gång istället för att senare läsa nyhetsreportage i tidningarna som enligt Borgström ofta är missvisande eller till och med felaktiga.¹⁶⁴

Sammantaget framhåller flera författare att massmedia är ett viktigt led i förhandlingsoffentlighetens tillämpbarhet i förhållande till allmänheten och att offentligheten i sig bidrar till en ökad rättssäkerhet genom den insynsmöjlighet den skapar. De anför även att en massmedial bevakning från rättegången kan få nya vittnen att våga träda fram och bidra till ett förbättrat utredningsläge och därmed en mer rättssäker process. Vidare har även framhållits att direktrapportering från huvudförhandlingen kan vara till gagn för ett kommande vittne i målet genom att vittnet kan få en korrekt uppfattning om målets utformning och vad som förekommit istället för att ta del av mer traditionell media i form av tidningsreportage som Borgström menar ofta är missvisande kring målets egentliga kärna.¹⁶⁵

¹⁶³ Edelstam (2001) s. 107, 431 och 464 f.

¹⁶⁴ Borgström (1991) s. 76.

¹⁶⁵ Jfr Borgström (1991) s. 76; Edelstam (2001) s. 107, 431 och 464 f.; Cars (1991) s. 57 f.; Axberger (2002) s. 91.

4.2.2 Minskad rättssäkerhet

Även bland de författare som anför att offentlighetsprincipen och den massmediala bevakningen av brottmål kan bidra till en ökad rättssäkerhet – som behandlats i föregående avsnitt – finns argument och diskussioner om en motsatt effekt – minskad rättssäkerhet.

Trots att direktrapporteringen inom doktrinen betraktas som något positivt för rättsväsendet i förhållande till rättssäkerheten framhålls dock även att det finns en risk att vittnen påverkas om de tar del av förhandlingen genom direktrapportering i det pågående målet innan de avlagt sitt vittnesmål.¹⁶⁶

Borgström framhåller att direktrapportering kan vara problematisk ur ett utrednings- och rättssäkerhetsperspektiv. Borgström menar att ett vittne som bestämt sig för att ljuga och begå mened kan dra nytta av direktrapporteringen och utnyttja uppgifterna i sitt vittnesmål medan sanningsenliga vittnen omedvetet kan påverkas av direktrapporteringen.¹⁶⁷

Edelstam för liknande resonemang men riktar in sig på direktsända TV-sändningar. Han menar att utredningen i målet kan påverkas i negativ bemärkelse om vittnena blir påverkade av andra vittnesmål under huvudförhandlingen. Även om Edelstam fokuserar på direktsända TV-sändningar framför han att utredningen kan påverkas negativt av all form av direktrapportering. Trots att direktrapporteringen kan vara problematisk ur utrednings- och rättssäkerhetsperspektiv menar Edelstam att det är viktigt att beakta hur omfattande det uppskissade problemet är.¹⁶⁸

Edelstam anknyter till Borgströms uppdelning av vittnen i två olika kategorier.¹⁶⁹ Edelstam anför, likt Borgström, att det inte går att hindra det vittnet som redan bestämt sig för att ljuga och begå mened.

¹⁶⁶ Edelstam (2001) s. 492; Borgström (1991) s. 73 ff.; Cars (1991) s. 66 f.

¹⁶⁷ Borgström (1991) s. 73 f.

¹⁶⁸ Edelstam (2001) s. 492.

¹⁶⁹ Se avsnitt 3.3.

Direktrapporteringen får enligt författarna i sådant fall ringa betydelse.¹⁷⁰ Av den andra gruppen vittne – de som på ett sanningsenligt sätt berättar så gott de förmår – kan direktrapporteringen visserligen påverka vittnesmålet, men författarna menar att påverkansgraden kan kontrolleras genom att inledningsvis i förhöret fråga och kontrollera vilken rapportering vittnet tagit del av. Om vittnet bekräftar att det tagit del av direktrapportering från huvudförhandlingen blir rätten medveten om vittnets påverkansrisk vid bevisvärderingen och tillförlitligheten i vittnesmålet kan därmed minska.¹⁷¹

Både Edelstam och Borgström framhåller även att direktrapporteringen från huvudförhandlingen bara är en av många möjliga påverkanskällor ett vittne kan utsättas för och att bestämmelsen om vittnes närvaro vid huvudförhandlingen i 36 kap. 9 § RB därmed får en mindre betydelse i proportion till all nyhetsrapportering.¹⁷²

Även Cars uppmärksammar vittnenas påverkansrisk genom direktrapportering och menar att risken för påverkan torde vara lika stor oberoende av vilket medium som används, det vill säga oberoende av huruvida direktrapporteringen sker muntligen eller skriftligen.¹⁷³

Cars menar att en lösningsmodell skulle kunna vara att införa en form av referatförbud om syftet är att undkomma vittnens påverkanrisk från direktrapportering från huvudförhandlingar. Cars menar dock att något sådant inte skulle vara förenligt med de svenska grundläggande rättsprinciperna om offentlighet och tryckfrihet och en sådan lösning skulle därför inte vara önskvärd. Cars menar därför att problemet istället kan tillgodoses genom att rätten organiserar huvudförhandlingen på så sätt att vittnen som ska höras i målet hörs i nära anslutning till varandra och att de inför vittnesmålet bereds utrymme att tillbringa väntetiden i ett rum utan TV och radio. Vidare anför

¹⁷⁰ Edelstam (2001) s. 492 f.; Borgström (1991) s. 73 f.

¹⁷¹ Borgström (1991) s. 73 f.; Edelstam (2001) s. 492 f.

¹⁷² Edelstam (2001) s. 492 f.

¹⁷³ Cars (1991) s. 67.

Cars att vittnen bör uppmanas att inte ta del av den massmediala rapporteringen i målet och parterna i målet bör också undvika att diskutera detaljerade beskrivningar i sakframställningen som kan påverka senare kommande vittnen.¹⁷⁴

Sammantaget menar nämnda författare att direktrapportering i olika former kan ha en negativ inverkan på vittnena i deras vittnesmål och att direktrapporteringen därmed kan vara problematisk i förhållande till bestämmelsen om vittnes närvaro enligt 36 kap. 9 § RB. Även om författarna kan se direktrapporteringen som problematiskt menar de dock att det inte skulle vara proportionerligt att inskränka förhandlingsoffentligheten och tryckfriheten av den anledningen. Problematiken kring att vittnen genom direktrapportering kan ta del av huvudförhandlingen innan de avlägger sitt vittnesmål beskrivs inte som tillräckligt omfattande för att motivera ett förbud mot sådan rapportering.¹⁷⁵

4.3 Granskningar av Justitieombudsmannen

JO är riksdagens ombudsmän och utgör ett av riksdagens kontrollorgan. JO:s uppgift är att granska och utöva tillsyn över statliga myndigheter i dess offentliga verksamhet, däribland domstolarna.¹⁷⁶

Avvägningen mellan förhandlingsoffentlighet och medierapportering i förhållande till vittnes närvaro under huvudförhandling har blivit föremål för JO:s granskning vid två tillfällen. Båda fallen berör direktsändning i radio, men problematiken som här belyses kan hänföras till all direktrapportering – även till skriftlig liverapportering. Redogörelse för respektive beslut följer i de två kommande avsnitten.

¹⁷⁴ Cars (1991) s. 67 f.

¹⁷⁵ Edelstam (2001) s. 492 f.; Cars (1991) s. 67 f.; Borgström (1991) s. 73 f.

¹⁷⁶ 13 kap. 6 § RF; 2–3 §§ lag (1986:765) med instruktion för Riksdagens ombudsmän.

4.3.1 JO 1992/93 s. 26

Det första JO-beslutet som berör förhandlingsoffentlighet och medierapportering i förhållande till vittnes närvaro under huvudförhandling rör huvudförhandlingarna i målet om mordet på statsminister Olof Palme. JO mottog anmälningar gentemot både tingsrätten och hovrätten för felaktigt fattade beslut, bland annat gällande direktutsändningar i radio.¹⁷⁷ I beslutet konstaterade JO att det inte är möjligt att meddela ljudupptagningsförbud med anledning av 36 kap. 9 § RB även om det skulle kunna leda till utredningsmen i målet.¹⁷⁸

Stockholms tingsrätt fattade flera beslut om förbud mot ljudupptagning baserat på respektive vittnes inställning i frågan. Under övrig förhandlingstid och under vittnesmål där vittnet accepterade ljudupptagning tilläts det och därmed även direktsändning i radio. Flera företrädare från allmänheten anmälde tingsrättens beslut till JO och menade att domstolen åsidosatt 36 kap. 9 § RB genom att tillåta direkt radioutsändning i den mån de gjorde.¹⁷⁹

Svea hovrätt fattade, innan hovrättsförhandlingarna inletts, ett generellt ljudupptagningsförbud under huvudförhandlingen. Beslutet motiverades med att ljudupptagning får förbjudas om det kan antas att förhörspersonen blir besvärad av den så att det skulle leda till utredningsmen i målet. Hovrätten menade att utredningsintresset var av stor vikt och att det även är det som bär upp huvudregeln om vittnes närvaro under huvudförhandlingen i 36 kap. 9 § RB. Hovrätten menade vidare att en direktutsändning i radio skulle rasera syftet med bestämmelsen eftersom vittnena skulle kunna påverkas av en sådan direktsändning och yttrade att det förelåg en uppenbar intressekonflikt mellan utredningsintresset och förhandlingsoffentligheten, men att det var tydligt att utredningsintresset var av högre värde.¹⁸⁰ Hovrätten meddelade därför ett generellt ljudupptagningsförbud och ansåg att allmänhetens intresse

¹⁷⁷ JO 1992/93 s. 26 f.

¹⁷⁸ JO 1992/93 s. 32 ff.

¹⁷⁹ JO 1992/93 s. 27 f.

¹⁸⁰ JO 1992/93 s. 28 ff.

av förhandlingen kunde tillgodoses på flera andra sätt än just genom direktsändning.¹⁸¹ Anmälan till JO bestod huvudsakligen i att anmälarna ansåg att hovrättens beslut var för generellt samt att ljudupptagningsförbudet getts en för bred tillämpning.¹⁸²

JO gjorde en gemensam granskning och utredning av domstolsbesluten i de båda instanserna med anledning av de inkomna anmälningarna. JO konstaterade inledningsvis att direktsändningar under huvudförhandling förekommit tidigare, men att den aktuella rättegången om mordet på statsminister Olof Palme blivit uppmärksammas på en helt ny nivå.¹⁸³

JO kritiserade Svea hovrätts ljudupptagningsförbud med anledning av att hovrätten grundat sitt beslut på 36 kap. 9 § RB. I sitt beslut anförde JO att han delade hovrättens bedömning om att direktsändningar i radio de facto skulle kunna vara till men för utredningen eftersom vittne kan ta del av förhandlingen innan sitt vittnesmål. JO framförde dock att 36 kap. 9 § RB inte kan tolkas så pass extensivt som hovrätten gjort i sitt beslut. Eftersom förhandlingsoffentligheten är en grundlagsfäst fri- och rättighet påtalade JO att det krävs att begränsningar endast görs med stöd av tydliga undantagsregler i enlighet med legalitetsprincipen. Det finns ingen sådan regel och 36 kap. 9 § RB ger inte utrymme för en sådan tolkning. Med anledning därav anförde JO att ett ljudupptagningsförbud inte kan göras med hänvisning till 36 kap. 9 § RB. Som hjälp under huvudförhandlingen framförde JO att det skulle vara lämpligt om vittnesförhören inleddes med att fråga vittnet om det tagit del av tidigare förhör som hållits under förhandlingen.¹⁸⁴

¹⁸¹ Svea hovrätt, protokoll 1989-09-07 i mål B 1952/89, aktbilaga 52.

¹⁸² JO 1992/93 s. 28.

¹⁸³ JO 1992/93 s. 32.

¹⁸⁴ JO 1992/93 s. 32 ff.

4.3.2 JO 2007/08 s. 33

Frågan om avvägningen mellan förhandlingsoffentlighet och medierapportering i förhållande till vittnes närvaro under huvudförhandling aktualiserades på nytt med anledning av ett beslut om ljudupptagningsförbud av Södertäljes tingsrätt. Domstolens beslut föranledde en kritisk granskning av JO som återigen konstaterade att det inte var möjligt att meddela ljudupptagningsförbud med anledning av 36 kap. 9 § RB.¹⁸⁵

Tingsrätten beslutade att förbjuda andra ljudupptagningar än rättens egna med anledning av att upprätthålla regeln i 36 kap. 9 § RB – att vittnen inte får övervara rättegången innan de ska höras. Förbudet sträckte sig från det att åklagaren skulle påbörja sin sakframställan och varade tills alla vittnen hade avlagt sina vittnesmål.¹⁸⁶

Domstolsbeslutet föranledde anmälningar från Sveriges Radio som menade att tingsrättens beslut både saknade lagstöd samt stred mot det JO-beslut som meddelats tidigare gällande samma fråga.¹⁸⁷

JO meddelade i sitt beslut att ljudupptagningsförbud kan meddelas utifrån två grunder. Ljudupptagningsförbud kan antingen meddelas med stöd av ordningsskäl – det vill säga att ljudupptagningen rent praktiskt stör ordningen i rättssalen genom exempelvis ljudmässiga störningar – eller med stöd av att skydda förhörspersonernas integritet och förmåga att lämna sin sanningsenliga utsaga på bästa möjliga sätt för att undvika risken för utredningsmen.¹⁸⁸

JO ansåg, precis som vid tidigare meddelat JO-beslut, att det inte var möjligt att förbjuda privata ljudupptagningar för att upprätthålla regeln om vittnes närvaro vid huvudförhandlingen enligt 36 kap. 9 § RB. Som grund för sitt

¹⁸⁵ Se JO:s ämbetsberättelse 2007/08:JO1 s. 33, dnr 1622–2005, härnäst refererad som JO 2007/08.

¹⁸⁶ JO 2007/08 s. 33 f.

¹⁸⁷ Se JO 1992/93 s. 26. Redogörelse för beslutet återfinns i avsnitt 4.3.1.

¹⁸⁸ JO 2007/08 s. 34 f.

beslut framhöll JO att det principiella förbudet för vittnen att närvara vid huvudförhandlingen innan de avlagt sitt vittnesmål upp bärs av andra principer än de principer som utgör skäl för att begränsa förhandlingsoffentligheten genom ett ljudupptagningsförbud. JO framförde därmed att tingsrättens beslut saknade lagstöd och påpekade att det inte ansågs möjligt att förbjuda privata ljudupptagningar endast med hänvisning 36 kap. 9 § RB. JO tydliggjorde att det krävs att den aktuella förhörspersonen besväras av ljudupptagningen på ett sådant sätt att det blir till men för utredningen för att kunna meddela ljudupptagningsförbud och inte med hänsyn till senare kommande vittnen.¹⁸⁹

4.4 En skandinavisk utblick

4.4.1 Inledande ord

Det svenska regelverket om förhandlingsoffentligheten kan, som tidigare nämnts, sägas bestå av två olika delar.¹⁹⁰ Det processuella regelverket hanterar vilket förhandlingsmaterial som blir offentligt och tillgängligt för allmänheten att ta del av, medan det massmediala regelverket reglerar användningen av det åtkomna materialet – vad som ska, kan eller bör publiceras i media.¹⁹¹

I såväl Norge som Danmark ser emellertid systemet annorlunda ut. Båda rättsordningarna innehåller bestämmelser om så kallade *referatförbud*. Referatförbud ger domstolarna möjlighet att även besluta om vilket material massmedia får lov att publicera från ett rättegångsförfarande samt huruvida de får lov att referera från en viss förhandling eller ej.¹⁹²

¹⁸⁹ JO 2007/08 s. 34.

¹⁹⁰ Se avsnitt 2.1.2

¹⁹¹ Edelstam (2001) s. 414 f.

¹⁹² Se Edelstam (2001) s. 421. Det danska referatförbudet finns stadgat i 30 § retsplejeloven (lovbekendtgørelse 2020-09-21 nr 1445) och det norska förbudet finns stadgat i 129 § domstolsloven (lov 1915-08-13-5).

4.4.2 Referatförbud

I såväl Danmark som Norge kan principen om förhandlingsoffentlighet delas in i två olika delar – dels principen att förhandling som utgångspunkt ska vara offentlig, dels principen om referatfrihet. Huvudregeln i de båda länderna är således att domstolsförhandling ska vara offentlig och att allmänheten därmed har rätt att närvara som åhörare. Huvudregeln är även att det samtidigt råder referatfrihet som innebär att det är fritt att publicera referat från en förhandling.¹⁹³

I båda länderna finns dock undantag som inskränker referatfriheten – detta genom att domstolen meddelar referatförbud.¹⁹⁴ Inom den danska rätten kan domstolen besluta om referatförbud i fyra olika fall – när den tilltalade är under 18 år, när offentligheten kan antas äventyra någons säkerhet, när offentligheten kan antas skada utredningen i målet eller när offentligheten utsätter någon för onödig kränkning.¹⁹⁵ För norskt vidkommande kan rätten besluta om referatförbud under huvudförhandlingen med stöd av två olika grunder – när publicering av ett referat skulle kunna skada utredningen eller avgörandet i målet eller när huvudförhandlingen hålls inom stängda dörrar.¹⁹⁶

För ett danskt referatförbud som meddelats med grund i att offentligheten kan antas skada utredningen aktualiseras främst de situationer en medskyldig i målet befinner sig på fri fot och det råder kollusionsfara. Referatförbudet kan då anses motiverat för att undvika att kvarvarande bevis undanröjs.¹⁹⁷ Ett norskt referatförbud kan, när det meddelas med stöd av att referatfrihet skulle kunna skada utredningen, hänföras antingen till om det kan antas skada själva brottsutredningen alternativt utgången, det vill säga domen, i målet.¹⁹⁸

¹⁹³ För dansk rätt se Bering Liisberg & Rubin (1995) s. 31 och 81. För norsk rätt se Øyen (2010) s. 250.

¹⁹⁴ Se 30 § retsplejeloven och 129 § domstolsloven.

¹⁹⁵ 30 § retsplejeloven.

¹⁹⁶ 129 § domstolsloven.

¹⁹⁷ Bering Liisberg & Rubin (1995) s. 87.

¹⁹⁸ 129 § andra stycket punkten a domstolsloven.

För meddelade referatförbud i både Danmark och Norge gäller som utgångspunkt att de är gällande till dess att skälen för förbuden inte längre kan anses föreligga.¹⁹⁹ Referatförbud som i respektive land meddelats med anledning av att det annars antas föreligga fara för utredningen gäller dock som längst till att domen i målet vunnit laga kraft.²⁰⁰

I sammanhanget är det även värt att nämna att den generella referatfriheten som beskrivits gälla i Norge endast gäller under huvudförhandling. För andra sammankomster inom brottmålsförfarandet som föregår huvudförhandlingen, så som exempelvis förberedelse eller förundersökning, är utgångspunkten att det råder referatförbud. Det är således inte tillåtet att utan rättens tillåtelse referera vad parterna sagt under exempelvis förundersökningen.²⁰¹ Grunden för reglernas utformning syftar till att inte påverka utredningen. Referatförbudet syftar därmed exempelvis till att undvika vittnespåverkan hos vittne för gärningen. Offentligheten i en massmedial publicering skulle kunna påverka vittnesutsagorna hos de vittnen som framöver i målet kan tänkas kallas till huvudförhandlingen för att vittna. För att minska påverkan på utredningen är således utgångspunkten att det råder referatförbud under andra delar av brottmålsprocessen än huvudförhandlingen.²⁰²

¹⁹⁹ Bering Liisberg & Rubin (1995) s. 89; 129 § fjärde stycket domstolsloven.

²⁰⁰ Bering Liisberg & Rubin (1995) s. 89; 129 § fjärde stycket domstolsloven.

²⁰¹ 129 § första stycket domstolsloven; Rui (2014) s. 423.

²⁰² Hov (1991) s. 59; Rui (2014) s. 423.

5 Diskussion

5.1 Förhandlingsoffentlighetens grundläggande intressen

Under studerandet av förhandlingsoffentligheten och dess motiv har framkommit att det huvudsakligen finns tre motstående intressen som reglerar hur reglerna om förhandlingsoffentligheten utformas. Att intressena är motstående innebär att det finns viss motsättning mellan dem – när det ena intresset ges mer plats får övriga intressen stå tillbaka. De intressen som identifierats är allmänhetens intresse av insyn, möjligheterna att åstadkomma en robust utredning med högt bevisvärde (utredningsintresset) samt integritet för parterna i målet (integritetsintresset).

De intressen som tydligast framträder som motstående och där en avvägning alltid måste göras är allmänhetens intresse av insyn och integritetsintresset. Desto mer hänsyn som tas till parternas integritet, desto mindre hänsyn tas till allmänhetens intresse av insyn och vice versa. I brottmål tillkommer även intresset av att åstadkomma en robust utredning med högt bevisvärde. Utredningsintresset kan utgöra ett motstående intresse, men det kan i vissa fall anses tjäna samma syfte som allmänhetens intresse av insyn och utgör i de situationerna inte ett motstående intresse, utan snarare ett likvärdigt intresse med samma syfte och mål.

5.1.1 Allmänhetens intresse av insyn

Allmänhetens intresse av insyn är det intresse som verkar och tjänar som allmän utgångspunkt i utformningen av förhandlingsoffentligheten och utgör huvudregeln för dess utformning. De begränsningar av förhandlingsoffentligheten som finns och som behandlats i uppsatsen innebär avsteg från utgångspunkten om allmänhetens intresse av insyn. Genom begränsningarna prioriteras istället de övriga intressena som identifierats. I förhandlingsoffentlighetens begränsande regler får allmänhetens intresse av

insyn stå tillbaka medan utredningsintresset och integritetsintresset ges större utrymme. I regleringarnas utformning ses en ständig avvägning mellan intressena för att åstadkomma ett välavvägt och proportionerligt förhållningssätt.

De undantag till huvudregeln om förhandlingsoffentligheten som finns och som behandlats i uppsatsen grundar sig i de motstående intressena inom förhandlingsoffentligheten som presenterats ovan. Samtliga av förhandlingsoffentlighetens undantag grundar sig dock inte i samma intressen eller i samma resonemang, utan olika intressen prioriteras i de olika begränsande reglerna.

5.1.2 Integritetsintresset

Två av förhandlingsoffentlighetens presenterade undantag grundar sig i integritetsintresset – stängda dörrar och fotograferingsförbudet. Integritetsintresset antas stå i direkt motsättning gentemot förhandlingsoffentlighetens utgångspunkt och allmänhetens intresse av insyn. Det tydligaste exemplet på motsättningen mellan de båda intressena är rättens möjlighet att besluta om stängda dörrar – integritetsintresset för parterna får då helt anses stå över och vägs tyngre än allmänhetens intresse av insyn.

Fotograferingsförbudets motiv utgörs dels i att fotografering ansågs störande på förhandlingen – något som inte motsvaras av de ovan presenterade intressena –, dels med hänsyn till parternas integritet. Motiven till fotograferingens störande verkan på förhandlingen utvecklas inte mer i förarbetena. Troligen beror det huvudsakligen på den bildupptagningsteknik som fanns tillgänglig vid tiden för införandet. Med dagens moderna teknik är det möjligt att fotografera utan att det märks vilket står i stor kontrast med tidigare bildupptagningsteknik som funnits och som motiverat ett förbud delvis med anledning av fotograferingens störande inverkan på förhandlingen.

Vid fotograferingsförbudets införande ansågs det vidare vara den tilltalades integritet som var skyddsvärd och motiverade inskränkningen av förhandlingsoffentligheten. Fotograferingsförbudet har löpande utvärderats genom olika lagstiftningsärenden sedan sitt ursprungliga införande, och förbudets grund i att skydda den tilltalades integritet har utökats till att uttryckligen gälla även för övriga parter integritet och inte bara den tilltalades. Integritetsaspekten har fått större utrymme och vikt med tiden medan de ursprungliga ordningsaspekterna har fått mindre betydelse. I frågan om fotograferingsförbudets utformning har integritetsintresset ansetts trumfa allmänhetens intresse av insyn.

5.1.3 Utredningsintresset

De övriga två begränsningarna i förhandlingsoffentligheten som presenterats grundar sig istället i utredningsintresset – ljudupptagningsförbudet och förbudet mot elektronisk utrustning.

Ljudupptagningsförbudet har till skillnad från fotograferingsförbudet och stängda dörrar snarare utformats med hänsyn till utredningsintresset som här sätts som ett motstående intresse till allmänhetens intresse av insyn. Ljudupptagning är i grunden tillåtet att göra, men rätten har möjlighet att förbjuda den under ett förhör om det kan antas att förhörspersonen besväras av den i sådan grad att det blir till men för utredningen.

I utformningen av ljudupptagningsförbudet har en avvägning gjorts mellan allmänhetens intresse av insyn och utredningsintresset. I förarbetena påtalas att förhandlingsoffentligheten är av högsta vikt för rättssäkerheten och allmänhetens intresse för rättsväsendet och att den därför bör vara en stark huvudregel i enlighet med grundlagen. För de fall förhandlingsoffentligheten kan antas besvära förhörspersonen så det blir till men för utredningen har dock utredningsintresset ansetts väga tyngre. Förhandlingsoffentlighetens ljudmässiga begränsning kräver därmed två omständigheter som måste föreligga för att ett ljudupptagningsförbud ska kunna meddelas – dels att

förhörspersonen blir besvärad av offentligheten, dels att förhörspersonens besvär är av sådan grad att det kan antas påverka utredningen negativt. Ljudupptagningsförbudet är därmed mycket snävare utformat än fotograferingsförbudet, men det påtalas också i förarbetena att det i ljuset av förhandlingsoffentligheten är viktigt att förbudet inte ges större räckvidd än vad som är påkallat av dess syfte – det vill säga att undvika utredningsmen på grund av förhandlingsoffentligheten vid förhör.

Det utredningsintresse som ljudupptagningsförbudet fokuserar på är förhörspersonens förmåga att berätta sin historia utan att besväras av att förhöret eventuellt skulle sändas ut direkt i radio. Förhörspersonens besvär måste vidare vara av sådan grad att det kan antas att det blir till men för utredningen. Utredningsintresset i bestämmelsen fokuserar således på förhörspersonen vid förhörstillfället och tar inte hänsyn till hur utredningen kan påverkas i förhållande till övriga vittnen om de tar del av förhandlingen innan sina respektive vittnesförhör. Att rätten inte kan meddela ljudupptagningsförbud med stöd av 36 kap. 9 § RB och med hänsyn till utredningsintresset framgår dessutom av de två JO-beslut som meddelats på området.

Förbudet mot elektronisk utrustning kan, likt ljudupptagningsförbudet, också främst härledas till utredningsintresset. Förbudet mot elektronisk utrustning har införts för att minska vittnespåverkan och för att åhörare till förhandlingen inte ska kunna kommunicera med personer utanför förhandlingssalen så att kommande vittnen kan ta del av förhandlingen innan sitt vittnesmål och på så sätt kringgå 36 kap. 9 § RB. Förbudet mot elektronisk utrustning motiveras således av ett utredningsintresse som här anses vara i motsatt vågskål gentemot förhandlingsoffentligheten och allmänhetens intresse av insyn.

Förbudet mot elektronisk utrustning är dock inte absolut, utan regeln föreskriver att undantag kan göras. I förarbetena uttalas att syftet med regeln inte har varit att begränsa massmediernas möjlighet att rapportera från

domstolsförhandlingar varvid just media och allmänhetens intresse av insyn i förhandlingen nämns som ett exempel på när undantag i förbudet kan meddelas.

Eftersom allmänhetens reella möjlighet att ta del av domstolsförhandlingar sker via den massmediala rapporteringen genom den medelbara offentligheten²⁰³, har allmänhetens intresse av insyn getts möjlighet att på nytt trumfa utredningsintresset. Förbudet mot elektronisk utrustning motiveras av att skydda utredningsintresset, men för undantagen i förbudet väger återigen allmänhetens intresse av insyn tyngre och medierapportering kan, som ett led i nyhetsförmedling, motivera ett undantag i förbudet.

Även om allmänhetens intresse av insyn och utredningsintresset här beskrivs som två motstående intressen måste så inte vara fallet i alla situationer. I doktrinen framhålls att den stora möjlighet till insyn som allmänheten har kan bidra till såväl bättre utredningar som ökad rättssäkerhet eftersom målet kan uppmärksammas på ett annat sätt. Den mediala uppmärksamheten kan bidra till att fler vittne framträder och hittas, men också att aktörerna inom rättsskipningen blir mer alerta och noggranna i utredningen och att målet även utsätts för flera externa kontrollmöjligheter som förbättrar rättssäkerheten. Enligt det här perspektivet blir allmänhetens intresse av insyn och utredningsintresset inte motstående gentemot varandra, utan strävar mot samma mål.

Även från det perspektivet finns dock andra situationer där allmänhetens intresse av insyn och utredningsintresset motarbetar varandra och blir till två motstående intressen. Allmänhetens intresse av insyn kan på olika sätt försämra möjligheterna till att åstadkomma en robust utredning med högt bevisvärde. I förarbetena påtalas att det kan skapa en press för inblandade parter vid ett mål med hög mediabevakning att våga berätta sin historia och uttrycka vad de vill säga på ett korrekt sätt. Det kan i sin tur leda till en

²⁰³ Jfr avsnitt 2.1.2.

minskad rättssäkerhet om inte hela saken i målet kommer fram på grund av att parterna i målet inte har förmåga att berätta vad de varit med om. Massmedias möjlighet till direktrapportering kan även leda till att senare vittnen påverkas av vad som sägs under huvudförhandlingen vilket i sin tur kan leda till ett sämre bevisläge än om direktrapporteringen inte hade skett. I förlängningen kan det även bidra till att en utredning som på förhand är att anse som robust med ett högt bevisvärde försämras under huvudförhandlingen och bidrar till att ingen kan fällas för brottet på grund av vittnesmålens minskade bevisvärde.

Utredningsintresset är således inte lika tydligt motstående till allmänhetens intresse av insyn som integritetsintresset är. Utredningsintresset kan både ses som ett motstående intresse till allmänhetens intresse av insyn exempelvis när ljudupptagningsförbudet aktualiseras, men även som ett intresse som tjänar samma syfte som allmänhetens intresse av insyn genom att utredningen kan förbättras om fler får kännedom om den.

5.1.4 Konklusion

Förhandlingsoffentlighetens utformning och begränsningar kan sammanfattningsvis konstateras ständigt pareras mellan de tre övergripande intressena som blir föremål för avvägningsfrågor i reglernas utformning. Allmänhetens intresse av insyn finns alltid som en motpol till begränsningarna, och därför har exempelvis ljudupptagningsförbudet begränsats till att endast gälla under förhör, och det är möjligt att göra undantag i förbudet mot elektronisk utrustning för att tillgodose allmänhetens intresse av insyn genom medierapportering som ett led i nyhetsförmedling. De tre intressena är således alltid i rörelse och avvägs ständigt gentemot varandra i reglernas utformning för att åstadkomma proportionerliga resultat.

5.2 Vittnes närvaro vid huvudförhandling

5.2.1 Motiven till 36 kap. 9 § RB

Utformningen av 36 kap. 9 § RB tycks vara en tämligen självklar utgångspunkt inom brottmålsförfarandet. Det enda undantaget från regeln som exemplifierats och lyfts fram i förarbetena är att vittnen kan ha rätt att övervara målet innan sitt vittnesmål i svårutredda skattemål som behandlar ett flertal olika poster för att underlätta hanteringen av målet.

I förarbetena förs ingen diskussion om olika avvägningar eller intressebeträffande motiveringar för bestämmelsen och utformningen av den framstår som tämligen självklar. Den diskussion som uppkommer i förarbetena berör snarare frågan huruvida vittnen ska tillåtas att kvarstanna vid förhandlingen även efter sitt vittnesmål – att de inte ska närvara innan sitt vittnesmål motiveras inte utan framstår som självklar. Diskussionen som förs om huruvida vittne bör tillåtas kvarstanna även efter sitt vittnesmål tar sikte på situationer då ett eventuellt kompletteringsförhör kan behövas. Utskottet som tog upp frågan menade att vittnet kunde påverkas av övriga utsagor i målet om det tilläts kvarstanna vid förhandlingen efter sitt vittnesmål om det skulle behövas ett kompletterande förhör.

Motiven till bestämmelsen om vittnes närvaro i 36 kap. 9 § RB uttalas inte uttryckligen i förarbetena, men går att utläsa från utskottets uttalande. Utskottet menar på att vittnet inte bör låtas kvarstanna även efter sitt vittnesmål – detta för att undvika att det ska ta del och påverkas av resterande vittnesmål om ett kompletteringsförhör skulle behövas. Utskottets påpekande grundar sig alltså i en vilja att ha vittnet så opåverkat som möjligt när det avlägger sitt vittnesmål. Utan att motiven till regeln uttryckligen uttalas vidare kan det med beaktande av utskottets uttalande konstateras att motivet till 36 kap. 9 § RB är att vittne inte ska ta del av målet och dess uppgifter innan det avlägger sitt vittnesmål i syfte i att vara så opåverkad som möjligt i sina uppgifter.

5.2.2 Konklusion

Med beaktande av den betydelse vittnesmålet ofta anses ha i brottmål och att det många gånger utgör det avgörande beviset för utfallet i målet²⁰⁴ faller motiven till 36 kap. 9 § RB även nu vara tämligen självklara. För att ett vittne ska kunna utgöra ett bra bevismedel krävs att det är så opåverkat i sin berättelse som möjligt för att tillmätas ett högt bevisvärde. Bestämmelsen i 36 kap. 9 § RB syftar till att vittnen ska vara så opåverkade som möjligt från övriga målet genom att föreskriva att de som huvudregel inte ska tillåtas närvara vid huvudförhandlingen innan sitt vittnesmål.

Förarbetena till 36 kap. 9 § RB varken berör eller problematiserar frågan om direktrapportering under huvudförhandling. Troligen beror även det på de tekniska möjligheterna som fanns vid RB:s införande. Närvaro i förhandlingssalen sågs troligen som det enda självklara alternativet till att ta del av det pågående målet.

I doktrinen hävdar Borgström att direktrapportering endast blir problematiskt i förhållande till de vittnen som på förhand bestämt sig för att ljuga och att direktrapporteringen endast är en av flera påverkanskällor. Faktum kvarstår dock att regeln i 36 kap. 9 § RB omfattar alla vittnen – inte bara de som kommer att begå mened. Även motiven till bestämmelsen syftar till att alla vittnen ska vara så opåverkade som möjligt – det finns inga undantag i lagstiftningen som berättigar att regeln inte efterföljs eller att den endast skulle vara viktig att efterfölja i vissa fall.

²⁰⁴ Se avsnitt 3.2.

5.3 Uppfylls kravet på rättssäkerhet?

5.3.1 Problematiseringen av direktrapportering

Direktrapportering är inte ett begrepp som används inom lagstiftningen och skriftlig liverapportering omfattas inte uttryckligen av några begränsningar i förhandlingsoffentligheten.²⁰⁵ Motiven till 36 kap. 9 § RB har ovan kunnat utrönas till att vittne inte ska ta del av förhandlingen innan sitt vittnesmål för att inte påverkas i sina uppgifter – något som direktrapportering möjliggör.

Bildmässig direktrapportering har omöjliggjorts genom fotograferingsförbudet som råder under pågående förhandling, och ljudmässiga direktsändningar kan förbjudas under förhör med hänsyn till utredningsintresset. Förbudet mot elektronisk utrustning omfattar i praktiken den skriftliga liverapporteringen då rapporteringsformen är i behov av elektronisk utrustning för att kunna genomföras. Genom den uttryckliga undantagsmöjligheten till förbudet mot elektronisk utrustning som ett led i nyhetsförmedling möjliggörs dock skriftlig liverapportering som direktrapporteringsform under hela förhandlingen.

De olika begränsningarna i förhandlingsoffentligheten har, som tidigare konstaterats, gjorts av olika anledningen med olika styrande intressen. Direktrapporteringens möjliga inverkan på senare kallade vittnen berörs eller problematiseras dock varken i förarbetena till fotograferings- eller ljudupptagningsförbudet. De båda förbuden har införts av andra skäl och inte med beaktande av 36 kap. 9 § RB. Utredningsintresset är visserligen grund för ljudupptagningsförbudet, men det tar sikte på förhörspersonens möjlighet att avlägga sin berättelse utan att känna sig begränsad av eventuell ljudupptagning – inte för att undvika att nästkommande vittne tar del av förhöret.

²⁰⁵ Se avsnitt 2.3.

Vittnesaspekten i 36 kap. 9 § RB problematiseras däremot i förarbetena till förbudet om elektronisk utrustning. En grund för förbudets införande uttalas vara att åhörarna har haft möjlighet att kommunicera med kommande vittne i målet främst via meddelande på mobiltelefoner – en situation som målas upp som problematisk vid strävan mot att upprätthålla av 36 kap. 9 § RB. Förbudet grundar sig i att åhörarna till en förhandling inte ska kunna påverka rättegången. Förarbetena tar dock endast sikte på åhörare till förhandlingen. Det nämns uttryckligen att förbudet inte ska utgöra något hinder i den massmediala rapporteringen. När massmedia och deras rapportering diskuteras beskrivs inte längre upprätthållandet av 36 kap. 9 § RB som problematiskt som vid diskussionen gällande åhörare.

I de två av uppsatsen berörda JO-besluten har det framkommit att två olika domstolar meddelat beslut om ljudupptagningsförbud i syfte att upprätthålla regeln i 36 kap. 9 § RB om vittnes närvaro. JO uttalade emellertid, i båda fallen, att det inte finns lagstöd för att meddela ett sådant beslut på de grunderna. JO uttryckte dock att det var möjligt att ljudupptagningsmöjligheten från en förhandling skulle kunna vara till men för utredningen eftersom vittnen på så sätt kan ta del av förhandlingen innan deras vittnesmål trots att så inte ska vara möjligt. Situationen har alltså upplevts som problematisk både från vissa domstolar och från JO. JO har dock samtidigt meddelat att det i gällande rätt saknas lagstöd för att göra begränsningar i förhandlingsoffentligheten med hänvisning till 36 kap. 9 § RB – detta även om det skulle kunna leda till utredningsmen i målet.

5.3.2 Direktrapportering som rättssäkerhetsproblem

Den rådande uppfattningen inom doktrinen är att direktrapportering bidrar till en ökad rättssäkerhet även om det finns situationer där kommande vittnen kan tillgodogöra sig information från huvudförhandlingen genom direktrapporteringen och anpassa sitt vittnesmål. Den eventuella problematik som föreligger anses enligt doktrinen dock endast beröra en liten del av alla

vittnen och skulle därmed inte motivera en inskränkning av förhandlingsoffentligheten. Jag menar dock att rättssäkerhetsproblematiken inte endast föreligger i de vittnesmål där vittnet medvetet ändrar sin historia. Enligt min uppfattning föreligger ett rättssäkerhetsproblem för samtliga mål med vittnesbevisning där direktrapportering förekommer.

Genom direktrapportering möjliggörs en ordning där 36 kap. 9 § RB inte kan garanteras. Vittnena får insyn i målet innan de avlägger sitt vittnesmål. På så sätt kan bevisvärderingen av deras vittnesmål påverkas och i förlängningen påverka utgången i målet. Oskyldiga personer kan fällas och skyldiga personer kan gå fria om det kommande vittnet lyckas anpassa sin historia med hjälp av direktrapporteringen och skapa ett annat bevisläge. På samma sätt kan skyldiga personer även gå fria om de kommande vittnena omedvetet påverkas av direktrapporteringen. Deras tillförlitlighet kan minska och på så sätt leda till ett försämrat bevisläge. I det hänseendet kan den materiella rättssäkerheten brista. Möjligheten att uppnå materiellt korrekta domar och en rättssäkerhet både för den enskilde och allmänheten minskar om det inte är möjligt att upprätthålla RB:s regler som syftar till att hålla vittnen opåverkade av materialet som presenterats tidigare under huvudförhandlingen.

5.3.3 Direktrapportering som påverkanskälla

I doktrinen råder även uppfattningen att direktrapportering inte är den enda möjliga källan till påverkan. Det beskrivs hur det är möjligt att ta del av uppgifter i målet på flera andra sätt och att just direktrapporteringen därmed inte har någon ytterligare specifik inverkan. Jag menar dock att omedelbarhetsprincipen och vikten den har inom den svenska brottmålsprocessen ofta glöms bort i diskussionen om möjliga påverkanskällor. Den kritik som exempelvis riktats mot att förundersökningsprotokollet skickas in till domstolen innan förhandlingen och att det finns en risk att rättens ledamöter påverkas av annat än vad som läggs fram under huvudförhandlingen visar på vikten av att

omedelbarhetsprincipen följs. Det tydliggör även att det är viktigt att det är just utsagan vid huvudförhandlingen som ligger till grund för utgången i målet när det gäller vittne – inte vad som sagts tidigare i förhör under förundersökningen.

Jag menar därför att direktrapportering från huvudförhandling, och särskilt skriftlig liverapportering som inte uttryckligen kan begränsas under någon del av förhandlingen, intar en särskild position och särskiljer sig i förhållande till övrig rapportering som inte sker direkt från huvudförhandlingen. Ett vittne som ljugit under förundersökningen kan välja att tala sanning under huvudförhandlingen – ett annat vittne som tagit del av förundersökningen kan ta del av det tidigare vittnets berättelse, men kan inte veta eller förhålla sig till vad det andra vittnet väljer att säga under huvudförhandlingen om det inte skulle vara för direktrapporteringen. Enligt min uppfattning intar därmed den skriftliga liverapporteringen en särställning inom rättssystemet och en särställning gentemot de möjliga påverkanskällor som finns.

5.3.4 Konklusion

5.3.4.1 Rättssäkerheten i 36 kap. 9 § RB

Vad är då möjligt att konstatera gällande rättssäkerheten i förhållande till direktrapportering och vittnes närvaro vid huvudförhandlingen? Sammanfattningsvis kan konstateras att kravet på rättssäkerhet inte kan anses vara uppfyllt om man endast ser till hur direktrapporteringen förhåller sig till bestämmelsen om vittnes närvaro vid huvudförhandlingen enligt 36 kap. 9 § RB när huvudförhandlingen återges genom skriftlig liverapportering. Den som begår ett brott ska också lagföras och dömas för det om utredningen uppnår brottmålets beviskrav – en materiell rättssäkerhet. Om utredningen fram till förhandlingsdagen skulle kunna sägas uppnå beviskravet kan detta påverkas genom att tillåta direktrapportering. En brist i upprätthållandet av RB:s regler kan således leda till att udden av bevisningen förtas.

Vittnesregeln föreskriver att vittnet inte ska ta del av förhandlingen innan vittnesmålet avläggs – en princip som finns för att vittnet ska vara så

opåverkat som möjligt i sitt eget vittnesmål. Direktrapportering möjliggör dock att förhandlingen förs utanför förhandlingssalen medan målet fortgår. Eftersom den skriftliga liverapporteringen bidrar till att information och saker som yttras under huvudförhandlingen når utanför förhandlingssalens dörrar medan förhandlingen pågår kan inte stadgandet i 36 kap. 9 § RB upprätthållas eller garanteras. Vittnena tillåts inte närvara i förhandlingssalen för att inte ta del av målet innan vittnesmålet, men det är möjligt för dem att följa densamma via direktrapportering i massmedia.

Genom tillgången till information från målet genom den skriftliga liverapporteringen kan deras tillförlitlighet som vittne påverkas och i en förlängning leda till att utgången i målet ändras – den som har begått ett brott skulle kunna frias om vittnesmålen tillmäts lågt bevisvärde på grund av att de tagit del av målet på förhand. Den rättssäkerhet som 36 kap. 9 § RB ämnar upprätthålla kan därmed inte sägas fungera.

5.3.4.2 Skriftlig liverapportering

Bildmässig direktrapportering är inte möjlig med hänvisning till fotograferingsförbudet, och ljudmässig direktrapportering kan förbjudas enligt ljudupptagningsförbudet. Kvar finns den skriftliga liverapporteringen som inte kan begränsas genom ett direkt förbud. Förbudet mot elektronisk utrustning ska inte försvåra massmedias arbete, och undantag kan därför meddelas. Den skriftliga liverapporteringen utgör därmed ett undantag i förhandlingsoffentlighetens begränsningar och bidrar med andra ord till att ratiot i 36 kap. 9 § RB inte kan upprätthållas och rättssäkerheten i förhållande till den minskar. Även om vittnesaspekten diskuterades i förarbetena till förbudet mot elektronisk utrustning och problematiken kring att åhörare kommunicerade med kommande vittnen under förhandlingen problematiserades inte medias möjligheter att kommunicera ut information under pågående förhandling. Medias möjlighet till skriftlig liverapportering under huvudförhandling är alltså inte rättssäkert i förhållande till 36 kap. 9 § RB.

5.3.4.3 Övergripande rättssäkerhet

Inom doktrinen råder uppfattningen att rättssäkerheten kan gagnas av den insynsmöjlighet massmedias rapportering bidrar till. Ett av förhandlingsoffentlighetens grundläggande syfte är även att öka rättssäkerheten genom att ge allmänheten insyn i förfarandet – massmedias roll som förmedlare till allmänheten blir därmed viktig. Även om kravet på rättssäkerhet inte kan upprätthållas i förhållande till endast 36 kap. 9 § RB är det möjligt att rättssäkerheten ändå tillgodoses och upprätthålls genom att tillåta direktrapportering i förhållande till övriga bestämmelser i RB.

För att analysera rättssystemets övergripande rättssäkerhet i förhållande till direktrapportering kan det vara relevant att betrakta direktrapporteringens inverkan på rättssäkerheten utifrån fler aspekter, och inte endast i förhållande till 36 kap. 9 § RB. Flera författare framhåller att direktrapportering kan bidra till en ökad rättssäkerhet genom att fler personer kan ta del av förhandlingen och därmed även bli medvetna om målets innehåll. De menar därmed att fler vittnen skulle kunna träda fram vilket i sin tur skulle bidra till en mer omfattande och verklighetsspeglad utredning. Vidare menar de att direktrapporteringen bidrar till att antalet kontrollfunktioner ökar och att målets olika parter och aktörer skulle tendera att vara mer sanningsenliga för att vittnesmålet delas direkt i media.

Om den bristande rättssäkerheten i förhållande till 36 kap. 9 § RB sätts i relation till de fördelar flera författare inom doktrinen menar att direktrapportering även kan bidra till blir diskrepansen mindre tydlig. Det är emellertid svårt att uttala sig om hur den sammantagna rättssäkerheten ser ut eftersom rättssäkerhet är ett svårt begrepp att mäta. Den bristande rättssäkerheten i förhållande till 36 kap. 9 § RB skulle kunna kompenseras av de eventuella fördelar för rättssäkerheten som direktrapportering kan innebära förutsatt att nämnda författare har rätt i sina antaganden om direktrapporteringens positiva inverkan på rättssäkerheten. Här skulle vidare studier på området vara önskvärda att se – exempelvis om direktrapportering bidragit till att fler vittnen tillkommit i olika utredningar, rättsfallsstudier om

bevisvärderingen av ett vittne uttryckligen har sagts påverkas av direktrapporteringen i målet, men även hur olika aktörer inom rättsväsendet betraktar direktrapporteringen och dess inverkan på målet.

Det går dock inte att bortse från att gällande lagstiftning innefattar en regel i form av en rättssäkerhetsåtgärd vars upprätthållande omöjliggörs när skriftlig liverapportering tillåts och pågår. Gällande regler måste kunna upprätthållas alternativt förändras om lagstiftaren istället önskar andra regleringar. I nästkommande avsnitt presenteras därför möjliga åtgärder som kan vidtas för att öka rättssäkerheten i förhållande till 36 kap. 9 § RB för att se till att dess ratio kan upprätthållas – både åtgärder som kan vidtas inom befintlig lagstiftning och åtgärder som skulle kräva nya bestämmelser.

5.4 Kan rättssäkerheten öka?

Eftersom direktrapportering utgör ett rättssäkerhetsproblem för rättsväsendet i och med den bristande rättssäkerhet i förhållande till 36 kap. 9 § RB som inte kan upprätthållas under rådande omständigheter är det även lämpligt att diskutera eventuella förebyggande åtgärder för att öka rättssäkerheten och bidra till att samtliga av RB:s regler efterlevs. Olika förslag på åtgärder diskuteras därmed i följande avsnitt.

5.4.1 Referatförbud

I doktrinen framförs att alternativet till att tillåta skriftlig liverapportering skulle vara att införa ett referatförbud likt de förbud som finns i Norge och Danmark. Samtliga författare som lyfts fram i uppsatsen och som diskuterar det norska respektive danska referatförbudet menar emellertid att ett sådant system inte är önskvärt inom den svenska lagstiftningen med hänvisning till de svenska grundläggande reglerna om offentlighet och tryckfrihet. Jag anser inte heller att det skulle vara önskvärt att begränsa den svenska tryckfriheten på ett så pass omfattande sätt – det jag ifrågasätter är endast direktheten i den skriftliga liverapporteringen. Skriftlig liverapportering kännetecknas av dess

korta direkta publicerade inlägg. När uppdateringen i den formen sker löpande blir stora delar av förhandlingen direkt citerade. Vid sammanfattande reportage efter förhandlingen kan innehåll i målet också citeras, men det blir inte lika omfattande som inom den skriftliga liverapporteringen när publicering sker samtidigt som något yttras. Jag menar att det konstanta informationsflödet som uppstår vid skriftlig liverapportering skapar en mer omfattande och precis rapportering. Det beror på att informationen från rättssalen ständigt – genom löpande inlägg – förs ut i massmediala kanaler utanför förhandlingssalen. Detta kan jämföras med alternativet där förhandlingen istället ska sammanfattas efter förhandlingsdagens slut. Det är möjligt att viktiga detaljer från förhandlingen återges även i mer sammanfattande reportage och kommer till efterföljande vittnens kännedom, men jag menar att det trots det inte blir lika tydligt som när föregående vittnesmål går att följa i realtid.

5.4.2 Undvika nyhetsrapportering

På vilket annat sätt skulle det vara möjligt att lösa den konflikt som råder mellan direktrapportering och vittnes närvaro vid huvudförhandlingen enligt 36 kap. 9 § RB? Cars menar att det vore lämpligt att uppmana kommande vittnen att inte ta del av nyhetsrapporteringen kring målet för att undvika att påverkas av vad som skrivs i media. Jag instämmer med Cars idé och anser att det skulle kunna vara lämpligt att inkludera en skrivelse eller uppmaning om det i kallelsen till vittnena inför rättegången. Vittnesförhöret kan sedermera inledas med att kontrollera vilken sorts rapportering vittnet tagit del av och i vilken omfattning som bedömningsunderlag för vittnets tillförlitlighet. Det skulle dock möjligen vara behövligt att göra omfattande studier på om en sådan uppmaning skulle leda till att vittnena faktiskt avstår från att ta del av nyhetsrapporteringen kring målet eller om det istället skapar en motsatt effekt – en nyfikenhet som ökar incitamenten till att ta del av rapporteringen.

Utöver att uppmana vittnen att inte ta del av nyhetsrapporteringen kring målet har Cars framfört att domstolen bör förlägga vittnesmålen nära varandra och låta vittnen vänta i avskilda rum i domstolens lokaler utan radio och tv för att undvika att ta del av direktrapportering från målet. Jag menar att Cars idé i grunden är god, men att den inte längre är hållbar eller genomförbar. Dels bör det i flera mål vara omöjligt att förlägga vittnesmålen på ett sådant sätt på grund av målets omfattning där huvudförhandlingen kan pågå under flera dagar, dels för att den skriftliga liverapporteringen är ännu mer tillgänglig än exempelvis radiosändningar eftersom den enkelt kan följas via mobiltelefonen. Att försöka isolera vittnena inför rättegången är enligt mig en svår och oönskad väg att gå.

Det vore intressant att vidare undersöka hur den skriftliga liverapporteringen påverkar människors benägenhet att vittna. Likt det som gäller för ljudupptagningsförbudet är det möjligt att tänka sig samma resonemang gällande den skriftliga liverapporteringen – att den mediala uppmärksamheten och ständigt löpande direktrapporteringen kan besvära förhörspersonen så det blir till men för utredningen. Sådana studier torde vara genomförbara genom enkätundersökningar till personer som blivit kallade som vittne till en huvudförhandling och skulle bidra till en ökad kunskap om vilken inställning vittnen har till den mediala uppmärksamheten som direktrapporteringen orsakar.

5.4.3 Andra rapporteringsformer

Skriftlig liverapportering är som tidigare nämnt inte direkt uttalat eller diskuterat i lagens förarbete och utredningar. Utifrån resonemang i förarbetena till förbudet mot elektronisk utrustning kan dock förstås att förbudet inte ska försvåra medias möjligheter att rapportera från huvudförhandlingar – detta för att tillgodose allmänhetens intresse av insyn i rättsväsendet. En relevant fråga i förhållande till skriftlig liverapportering är dock om allmänhetens intresse kan tillgodoses ändå i annan form än genom direktrapportering, exempelvis genom ett sammanfattande reportage efter

förhandlingsdagens slut? Fördelen i förhållande till 36 kap. 9 § RB torde vara att informationen från huvudförhandlingen inte blir lika precis och detaljerat återgivet som vid skriftlig liverapportering när förhandlingen direkt och löpande skrivs ut nästintill ordagrant. Nackdelen torde vara att ett sådant system begränsar medias arbetssätt och rapporteringsmöjligheter – men detta har redan gjorts genom fotograferings- och ljudupptagningsförbudet. Ett förbud mot skriftlig liverapportering torde inte begränsa medias arbetssätt på andra sätt än vad fotograferingsförbudet gjort. Det skulle dessutom vara fullt möjligt för media att fortsätta sitt rapporteringsarbete från rättsväsendet och från olika rättegångar – fast med andra arbetsmetoder än skriftlig liverapportering.

Enligt min åsikt skulle intresset av allmänhetens rätt till insyn, där media verkar som den förlängda armen mellan förhandlingssalen och den breda allmänheten, kunna tillgodoses även om möjligheten till skriftlig liverapportering skulle uteslutas. Det skulle fortfarande vara möjligt att rapportera från en brottmålsförhandling och återge huvuddragen från förhandlingsdagen, men informationen skulle inte föras ut från rättssalen i samma tempo medan förhandlingen fortgår. Det skulle även kunna betraktas som en mellanväg mellan referatförbud och full förhandlingsoffentlighet utan begränsningar.

5.4.4 Konklusion och vidare undersökningar

För att komma till rätta med upprätthållandet av 36 kap. 9 § RB och rättssäkerheten i förhållande till den krävs ytterligare utredningar om vilka åtgärder som kan vidtas och vad konsekvenserna av dem skulle bli – både åtgärder som kan vidtas i förhållande till befintlig lagstiftning, men även utredningar kring åtgärder som skulle kräva nya bestämmelser.

Som tidigare nämnt bör det göras studier på huruvida en uppmaning om att inte ta del av nyhetsrapporteringen i målet i kallelsen till huvudförhandlingen skulle tas emot av mottagarna. Skulle vittnena tendera att följa uppmaningen

eller skulle det bli ett incitament som istället ökar benägenheten att ta del av nyhetsrapporteringen? Om en sådan studie skulle visa på positiva resultat är det en enkel åtgärd som kan vidtas inom ramen för redan befintlig lagstiftning.

För att vidare utreda det eventuella behovet av nya bestämmelser i RB vore det även intressant att genomföra intervjustudier kring hur olika aktörer inom rättsväsendet, så som domare, åklagare och advokater, ser på den skriftliga liverapporteringen, men även hur parterna i ett mål uppfattar och påverkas av den. Det vore vidare intressant att utreda det mediala perspektivet och hur yrkesverksamma personer inom media betraktar den skriftliga liverapporteringen. I utredningen vore det intressant att inkludera olika medierepresentanters upplevelse av den skriftliga liverapporteringens för- och nackdelar ur rapporteringssyfte, hur de väljer att använda sig av den som rapporteringsform i bevakandet av en rättsprocess samt vilka förhållningsregler de tillämpar vid användandet. Sådana utredningar skulle kunna bidra till att förhandlingsoffentligheten kan stå fortsatt stark, men att rättssäkerheten ökar om det vidtas åtgärder som möjliggör ett stabilt upprätthållande av 36 kap. 9 § RB.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1942:5 Kungl. Maj:ts proposition nr 5.

Prop. 1975/76:160 om nya grundlagsbestämmelser angående allmänna handlingars offentlighet.

Prop. 1979/80:87 om ändring i rättegångsbalken m.m.

Prop. 1984/85:32 om riktlinjer för det framtida arbetet mot ekonomisk brottslighet m.m.

Prop. 1986/87:89 om ett reformerat tingsrättsförfarande.

Prop. 2004/05:131 En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol.

Prop. 2018/19:81 Stärkt ordning och säkerhet i domstol.

Statens offentliga utredningar

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk.

SOU 1984:15 Ekonomisk brottslighet i Sverige – Slutbetänkande av Kommissionen mot ekonomisk brottslighet.

SOU 2017:46 Stärkt ordning och säkerhet i domstol.

Nytt juridiskt arkiv avd. II – tidskrift för lagstiftning m.m.

NJA II 1943:1 Den nya rättegångsbalken.

Litteratur

Sverige

Axberger, Hans-Gunnar (2002), *Processens offentlighet – värn eller hinder?*, i Förhandlingarna vid det 36 nordiska juristmötet i Helsingfors 15–17 augusti 2002 D.1.

Bohlin, Alf (2015), *Offentlighetsprincipen*, 9 uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm.

Borgström, Claes (1991), *Rättegången om mordet på Olof Palme – en advokats analys*, Rabén & Sjögren, Stockholm.

Bring, Thomas & Diesen, Christian & Wilton Wahren, Alexandra (2008), *Förhör*, 3:1 uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm.

Cars, Thorsten (1991), *Offentlighet och rättssäkerhet*, i *Festskrift till Ulla Jacobsson*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, ISBN: 9138500280.

Diesen, Christian (2015), *Bevisprövning i brottmål [Elektronisk resurs]*, JUNO version 2, Norstedts Juridik AB, tillgänglig via JUNO.

Edelstam, Henrik (2001), *Offentlighet och sekretess i rättegång – Principen om förhandlingsoffentlighet*, Norstedts Juridik AB, Stockholm.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Heuman, Lars (2009), *Rättegång – fjärde häftet*, 7:1 uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm.

Ekelöf, Per Olof m.fl. (2016), *Rättegång – första häftet*, 9:1 uppl., Wolters Kluwer, Stockholm.

Fitger m.fl., *Rättegångsbalken m.m.*, 2020-10-01, Version 89, Norstedts Juridik, tillgängligt via JUNO (hämtat: 2021-04-13).

JK:s rättssäkerhetsprojekt (2006), *Felaktigt dömda: rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt*, eddy.se AB, Visby.

JK:s rättssäkerhetsprojekt (2009), *Rättssäkerheten i brottmål: rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt*, Stockholm.

Kleineman, Jan (2018), *Rättsdogmatisk metod*, i Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2 uppl., Studentlitteratur AB, Lund.

Lainpelto, Katrin (2012), *Stödbevisning i brottmål*, Jure Förlag AB, Stockholm.

Lindbom, Per Henrik (2006), *Sena uppsatser: om domstolsprocessen, processmaterialet och den alternativa tvistelösningen*, Norstedts Juridik AB, Stockholm.

Peczenik, Aleksander (1995a), *Juridikens teori och metod*, Fritzes Förlag AB, Stockholm.

Peczenik, Aleksander (1995b), *Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, Fritzes Förlag AB, Stockholm.

Pollack, Ester (2001), *En studie i medier och brott*, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Stockholms universitet.

Samuelson, Per E (2016), *Att förhöra ett vittne – en handbok i förhörsteknik*, 4 uppl., Karnov Group Sweden AB, Stockholm.

Sandgren, Claes (2018), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare – ämne, material, metod och argumentation*, 4 uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm.

Schelin, Lena (2007), *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Norstedts Juridik AB, Stockholm.

Thornefors, Christer, *Rättegångsbalk (1942:740)*, Karnov, tillgängligt via JUNO (hämtat: 2021-04-13).

Thornefors, Christer, *Rättegångsbalk (1942:740)*, Lexino 2019-12-01, tillgängligt via JUNO (hämtat: 2021-02-04).

Valguarnera, Filippo (2018), *Komparativ juridisk metod*, i Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2 uppl., Studentlitteratur AB, Lund.

Utländsk rätt

Danmark

Bering Liisberg, Jonas & Rubin, Marcus (1995), *Offentlighed i retsplejen*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, Köpenhamn.

Norge

Hov, Jo (1991), *Rettergang i sivile saker*, Papinian, Oslo.

Rui, Jon Petter (2014), *Straffeprosessen i perspektiv*, Jussens Venner (JV-2014-382), Universitetsforlaget.

Øyen, Ømulf (2010), *Varetektsfengsling ved fare for bevisforspillelse*, Jussens Venner (JV-2010-219), Universitetsforlaget.

Storbritannien

Kidd-Hewitt, David & Osborne, Richard (red.) (1995), *Crime and the media: the postmodern spectacle*, Pluto, London.

Övrigt

Artiklar från massmedia

Aftonbladet, 'Liverapportering från Wilmarättegångens sista dag', <<https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/RRkgVa/liverapportering-fran-wilmarattegangens-sista-dag>>, (hämtat: 2021-02-01).

Bohusläningen, 'Rättegång i fallet Wilma Andersson', <<https://www.bohuslaningen.se/nyheter/uddevalla/rattegang-i-fallet-wilma-andersson-1.28411765>>, (hämtat: 2021-02-01).

P4 Väst, 'Advokaten: Media har påverkat vittnen', <<https://sverigesradio.se/artikel/7496273>>, (hämtat: 2021-02-01).

P4 Väst, 'Likhundar och nya bevis – hör våra reportrar om rättegången', <<https://www.sverigesradio.se/artikel/7482003>> (hämtat: 2021-02-01).

Examensarbete

Sidenblad, Daniel (2016), *Direkt från rättsalen – hur liverapportering kan undvikas i straffprocessen*, Uppsala universitet.

Rapporter

Domstolsverket, *Ordning i domstol – förutsättningar och arbetsformer*, rapport 2012:2.

Uppslagsverk

Nationalencyklopedin, 'Direktsändning', <<https://www-nese.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/direktsandning>> (hämtat: 2021-02-11).

Rättsfallsförteckning

Hovrätterna

Svea hovrätt, RH 1989:119.

Svea hovrätt, RH 1989:119, protokoll 1989-09-07 i mål B 1952/89, aktbilaga 52.

Tingsrätterna

Uddevalla tingsrätt, dom 2020-07-27 i mål nr B 3280–19.

Uddevalla tingsrätt, dom 2020-07-27, mål nr B 3280–19, aktbilaga 188.

Uddevalla tingsrätt, dom 2020-07-27, mål nr B 3280–19, aktbilaga 233.

Beslut från Justitieombudsmannen

JO 1992/93 s. 26, beslut 1991-12-20, dnr 1486–1989.

JO:s ämbetsberättelse 2007/08:JO1 s. 33, dnr 1622–2005.